

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών, Σχολή Οικονομίας και Διοίκησης

ΔΠΜΣ "Οργάνωση και Διοίκηση για Μηχανικούς"

**ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ**

**TOURISM AND ECONOMIC GROWTH
THE CASE OF GREECE**

Μεταπτυχιακός φοιτητής: Βασίλειος Αντιμισάρης

Υπεύθυνη καθηγήτρια: Αργυρώ Μουδάτσου

Ηράκλειο, Ιούνιος 2019

Copyright© Βασίλειος Αντιμισάρης, 2019

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το πρόγραμμα δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ την οικογένεια, τους φίλους και τους συνάδελφους μου, που με στήριξαν με κάθε τρόπο, σε όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Ευχαριστώ επίσης θερμά την καθηγήτριά μου, Μουδάτσου Αργυρώ για τις πολύτιμες συμβουλές της, που αποτέλεσαν σημαντικότατο αρωγό στην ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής.

Περίληψη

Ο τουρισμός στην Ελλάδα, σε σχέση με τους άλλους παραγωγικούς τομείς, είναι μία οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα που στα χρόνια της κρίσης έχει αποτελέσει κινητήρια δύναμη για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Έχει υποστηριχτεί και τεκμηριωθεί από πολλούς ότι ο τουρισμός είναι η «βαριά βιομηχανία» της.

Η παρούσα μελέτη επιχείρησε με εμπειρικό τρόπο να διερευνήσει και να αναδείξει τη συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ, το οποίο αποτελεί δείκτη οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας. Για τη μελέτη επιλέχθηκαν τα πιο βασικά μεγέθη της τουριστικής δραστηριότητας.

Τα δεδομένα της έρευνας βασίστηκαν σε ετήσιες τιμές και καλύπτουν τη χρονική περίοδο από το 2002 έως το 2017 στην Ελλάδα. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από τις βάσεις δεδομένων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής(ΕΛΣΤΑΤ) και του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων(ΣΕΤΕ).

Πραγματοποιήθηκαν οικονομετρικές μέθοδοι και με τη χρήση του μοντέλου πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης εξήχθησαν αποτελέσματα, τα οποία έδειξαν ότι οι παράγοντες που προσδιορίζουν την αύξηση της συμβολής του τουρισμού στο ΑΕΠ είναι η άνοδος των αφίξεων των τουριστών στη χώρα και η αύξηση των δαπανών της μέσης κατανάλωσης κάθε τουρίστα κατά την παραμονή του στη χώρα.

Λέξεις κλειδιά: Τουρισμός, οικονομική ανάπτυξη

Abstract

Tourism in Greece was an economic and social activity that had been a driving force for the economic development of the country during the crisis, compared to other productive sectors. It has been argued and published that tourism is the "heavy industry" for the country.

This study attempts with empirical analyses to explore and highlight the contribution of tourism to GDP, which is an indicator of economic growth in Greece. This research focused on the main touristic activities and sources.

The data used in this research are based on annual values, covering a period from 2002 since 2017 in Greece and were obtained from Hellenic Statistical Authority (ELSTAT) and Greek Tourism Confederation (SETE) databases.

Analyses of the data was established through econometric methodology, using the multiple linear regression model and results showed that the factors that influence the increase in tourism's contribution to GDP are the increase of arrivals of tourists in the country, and the increase of the average consumption per tourist during their stay in the country.

Keywords: Tourism, economic growth

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο	Σελίδα
Περίληψη	4
Abstract	5
Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 1: Εισαγωγικά στοιχεία για τον τουρισμό	9
<i>1.1 Βασικές μορφές τουρισμού</i>	9
<i>1.2 Τουριστικό προϊόν</i>	9
<i>1.3 Ο ρόλος της τουριστικής δραστηριότητας στην οικονομία</i>	10
Κεφάλαιο 2: Βιβλιογραφική ανασκόπηση	17
Κεφάλαιο 3: Υφιστάμενη κατάσταση στην Ελλάδα	20
Κεφάλαιο 4: Ερευνητικό μέρος	34
<i>4.1 Δεδομένα και μεθοδολογία έρευνας</i>	34
<i>4.2 Περιγραφή και παρουσίαση των μεταβλητών</i>	34
<i>4.3 Στατιστική ανάλυση</i>	35
<i>4.4 Αποτελέσματα</i>	36
Κεφάλαιο 5: Συζήτηση-Συμπεράσματα	37
<i>4.1. Κύρια ευρήματα</i>	37
<i>4.2. Σύνδεση με την υφιστάμενη βιβλιογραφία</i>	37
<i>4.3. Συμπεράσματα</i>	38
Βιβλιογραφία	40
Παράρτημα	43

Εισαγωγή

Ο τουρισμός αδιαμφισβήτητα αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες επιρροής της οικονομίας παγκοσμίως. Επηρεάζει το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) των χωρών και δημιουργεί θέσεις εργασίας με αποτέλεσμα να μειώνεται η ανεργία, ιδιαίτερα σε χώρες με αυξημένη τουριστική κίνηση. Ακόμη και σε περιπτώσεις που ο τουρισμός επηρεάζεται αρνητικά, όπως συμβαίνει σε περιόδους οικονομικής κρίσης, δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί θετικό συντελεστή ανάπτυξης στις οικονομίες των χωρών. Άλλωστε αυτό φάνηκε και από την πρόσφατη οικονομική κρίση που χτύπησε τις παγκόσμιες οικονομίες, αφού ήταν από τους λίγους τομείς που κατάφερε πολύ γρήγορα να ορθοποδήσει και να παρουσιάσει θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης, γεγονός που αποδίδεται στον δυναμικό και ιδιαίτερο χαρακτήρα του (Καραντζαβέλου, 2016).

Η οικονομική κρίση που επηρέασε αρνητικά (άμεσα ή έμμεσα), τις οικονομίες όλων των χωρών, όπως ήταν αναμενόμενο έπληξε αρνητικά και την τουριστική βιομηχανία. Παρότι είχε προηγηθεί μια σημαντική αύξηση τα τελευταία χρόνια στον τομέα του τουρισμού παγκοσμίως, εντούτοις η παρατεταμένη και εκτεταμένη οικονομική κρίση στάθηκε ικανή, ώστε να μειώσει τους ρυθμούς ανάπτυξης του τομέα αυτού (Jeetesh et al, 2015).

Επειδή η οικονομική κρίση παρουσιάζει κυκλικότητα και επαναλαμβάνεται όταν υπάρξουν ορισμένοι απρόβλεπτοι παράγοντες που συνδέονται με τα οικονομικά συστήματα (Paun, 2008), οι επιπτώσεις της όχι μόνο έγιναν παγκοσμίως αισθητές, άλλα έπληξαν και όλους τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας. Στον τουρισμό υπήρξε μια ισχυρή πτώση, ήδη από τα έτη 2008-2009, όπου εμφανίστηκαν και οι πρώτες συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Οι πρώτες επιπτώσεις στην τουριστική αγορά προκάλεσαν μείωση της κατανάλωσης των τουριστικών προϊόντων και μείωση της τουριστικής δαπάνης. Αρκετοί μελετητές θεωρούν ότι το 2009 ήταν η δυσκολότερη χρονιά για την τουριστική αγορά (Hociung & Francu, 2012).

Η Ελλάδα, είναι μια χώρα όπου ο τουρισμός αποτελεί σημαντικό κομμάτι για την αύξηση του ΑΕΠ. Πολλοί είναι οι εργαζόμενοι που απασχολούνται σε τουριστικές δομές και επιχειρήσεις, αλλά και πολλοί είναι επίσης οι τομείς της παραγωγικής αλυσίδας που επηρεάζονται από την αύξηση ή όχι της τουριστικής κίνησης (WTTC, 2015). Η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, η γεωγραφική θέση, η μεσογειακή διατροφή και το φυσικό περιβάλλον καθιστούν τη χώρα ανταγωνιστική στον τομέα του τουρισμού και από τους πρώτους τουριστικούς προορισμούς παγκοσμίως. Δεν είναι τυχαίο ότι ο τουρισμός μαζί με τη ναυτιλία αποτελούν τομείς της ελληνικής οικονομίας που συμβάλλουν θετικά στο ισοζύγιο πληρωμών της χώρας, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη μείωση του ελλείμματος των τρεχουσών συναλλαγών (UNWTO, 2009). Η συνεισφορά του τουρισμού επομένως είναι καταλυτική στην οικονομία της χώρας, εφόσον συμμετέχει τόσο στην αύξηση του ΑΕΠ, όσο και στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Επίσης συνεισφέρει σε νέες θέσεις εργασίας -έστω και εποχιακές- ενώ συμβάλει στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη και άλλων παραγωγικών τομέων. Σημαντικός επίσης είναι και ο ρόλος του και στη μείωση της φτώχειας, αλλά και στη συνολική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών.

Ωστόσο ο τουρισμός δεν αναπτύσσεται ομοιόμορφα. Η ανάπτυξη του ποικίλει τόσο μεταξύ των χωρών, όσο και εντός της ίδιας χώρας, παρουσιάζοντας τη λεγόμενη *χωρική ανομοιομορφία*. Συνεπώς οι ίδιες μεταβλητές σε διαφορετικές χώρες συσχετίζονται διαφορετικά στην ανάπτυξη του τουρισμού, όπως επίσης και στα οφέλη που προσδίδει.

Επομένως κρίνεται σκόπιμο οι δείκτες ανάπτυξης να καταγράφονται και να μελετώνται ανά τακτά χρονικά διαστήματα, ούτως ώστε οι οποιοσδήποτε μεταβολές τους να γίνονται έγκαιρα αντιληπτές. Τέλος απαραίτητη είναι και η μελέτη του τουρισμού με τη μορφή συχνοτήτων, όσον αφορά τις παραμέτρους και τη μεταξύ τους συσχέτιση, ούτως ώστε να εξαγονται αντιπροσωπευτικότερα συμπεράσματα. Οι οικονομετρικοί αυτοί μέθοδοι έχουν στόχο εκτός από την ανάδειξη των συσχετίσεων και τη δημιουργία ενός πολύ-παραγοντικού μοντέλου διερεύνησης των παραγόντων που επηρεάζουν την εξαρτημένη μεταβλητή, την ανάλυση των τάσεων, καθώς και την εκτίμηση της μελλοντικής πορείας των τουριστικών ροών και των σχετικών δαπανών, δίνοντας σημαντικά στοιχεία στους αρμόδιους φορείς για να μπορέσουν να σχεδιάσουν και να εφαρμόσουν τις μελλοντικές αναπτυξιακές στρατηγικές του τουρισμού.

Σήμερα που η χώρα διέρχεται σε μια νέα κατάσταση αναδιοργάνωσης της οικονομίας, είναι απαραίτητη η εφαρμογή ενός νέου αναπτυξιακού μοντέλου και στον τουριστικό τομέα. Ο δημόσιος διάλογος πρέπει να διεξάγεται επί της ουσίας και όχι σε γενικόλογες διατυπώσεις, λαμβάνοντας υπόψη του, την παγκόσμια οικονομική κατάσταση, την εμφάνιση νέων χώρων τουριστικού προορισμού, το ιδιαίτερα ανταγωνιστικό περιβάλλον των Μεσογειακών χωρών και τις δημογραφικές μεταβολές της χώρας. Επί της ουσίας αυτό είναι και το κίνητρο συγγραφής της παρούσας μελέτης, η οποία ευελπιστεί να καλύψει τις συγκεκριμένες πτυχές και να αναδείξει τα χαρακτηριστικά όλων των παραμέτρων, μέσω συσχετίσεων, συμβάλλοντας έτσι στην κατανόηση του πολύπλοκου και πολυπαραγοντικού τομέα του τουρισμού στη χώρα μας.

Σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης είναι να διερευνήσει και να αναδείξει με εμπειρικό τρόπο τη σχέση που συνδέει τους οικονομικούς παράγοντες του τουρισμού ,δηλαδή τη συμμετοχή του τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας ,την απασχόληση στον τουρισμό ,τη συμμετοχή της απασχόλησης στον τουρισμό σε σχέση με τους εργαζόμενους σε όλη τη χώρα, τις αφίξεις των τουριστών ,τα έσοδα από τους τουρίστες και τη μέση κατά κεφαλήν δαπάνη των τουριστών κατά τη διαμονή τους στην Ελλάδα .

Η μελέτη όλων των ανωτέρω μεταβλητών που αφορούν τον τουρισμό πραγματοποιείται με τη χρήση μοντέλων γραμμικής παλινδρόμησης με στόχο την ανάλυση και την εξαγωγή συμπερασμάτων των παραγόντων που επηρεάζουν τη συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ, το οποίο αποτελεί δείκτη οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας.

Η παρούσα μελέτη απαρτίζεται από την εισαγωγή και πέντε κεφάλαια, όπου το πρώτο είναι οι βασικές μορφές του τουρισμού, το τουριστικό προϊόν και ο ρόλος της τουριστικής δραστηριότητας στην οικονομία. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση για τη σχέση τουρισμού και οικονομικής ανάπτυξης μέσα από μελέτες. Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην υφιστάμενη κατάσταση στην Ελλάδα. Στη συνέχεια στο τέταρτο κεφάλαιο ακολουθεί το ερευνητικό μέρος με τις πηγές εύρεσης των δεδομένων, τη μεθοδολογία, τις μεταβλητές , τη στατιστική τους ανάλυση και εξαγονται τα αποτελέσματα της έρευνας. Τέλος στο πέμπτο κεφάλαιο αναφέρονται τα συμπεράσματα και γίνεται συζήτηση για τα ευρήματα της μελέτης και της αναφερόμενης βιβλιογραφίας.

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγικά στοιχεία για τον τουρισμό

1.1 Βασικές μορφές τουρισμού

Σύμφωνα με τον ορισμό για τον τουρισμό που δίνει ο UNWTO (United World Tourism Organization-Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού, 2015), θα μπορούσε να κατηγοριοποιηθεί σε:

- **Μαζικό τουρισμό**, που αναφέρεται σε μεγάλους αριθμούς τουριστών.
- **Εναλλακτικό τουρισμό**, που συνήθως είναι ήπιας ανάπτυξης.
- **Ατομικό τουρισμό**, που είναι αντίθετος του μαζικού τουρισμού, όπου ο τουρίστας οργανώνει από μόνος του τις διακοπές του, επιλέγει τον χώρο διαμονής του, τον τρόπο μεταφοράς του και τους τόπους επίσκεψης του. Ο κύριος χαρακτήρας της κατηγορίας αυτής είναι περιηγητικός.
- **Εσωτερικό τουρισμό**, που πραγματοποιείται από τον ντόπιο πληθυσμό της χώρας, πάντα μέσα στην επικράτεια της.
- **Εξωτερικό τουρισμό ή διεθνή τουρισμό**, που υπάρχει σε μια χώρα όταν οι μόνιμοι κάτοικοι μιας άλλης χώρας επισκέπτονται τη χώρα αυτή, οπότε έχουμε ενεργητικό τουρισμό λόγω εισροής συναλλάγματος ή όταν οι μόνιμοι κάτοικοι αυτής της χώρας επισκέπτονται μια άλλη για τουριστικούς λόγους όπου έχουμε παθητικό τουρισμό λόγω εκροής πολύτιμου συναλλάγματος.
- **Συνεχή τουρισμό**, που έχει ως κύριο χαρακτηριστικό του τη χρονική διάρκεια του, δηλαδή διαρκεί όλο το χρόνο, χωρίς να επηρεάζεται από τις κλιματολογικές συνθήκες. Οι αντιπροσωπευτικότερες μορφές του είναι ο συνεδριακός τουρισμός, ο τουρισμός κινήτρων, ο μορφωτικός τουρισμός, ο τουρισμός πόλης και ο τουρισμός εκθέσεων.
- **Εποχιακό τουρισμό**, ο οποίος επηρεάζεται από τις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν σε διαφορετικές εποχές στον τόπο προέλευσης. Μορφές τουρισμού που ανήκουν σε αυτή τη κατηγορία είναι ο τουρισμός χειμερινών σπορ, ο τουρισμός παραχείμασης και ο γενικός τουρισμός κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού (Jayapalan, 2001, UNWTO, 2015).

1.2 Τουριστικό προϊόν

Ένα προϊόν τουρισμού μπορεί να οριστεί ως το άθροισμα της σωματικής και ψυχολογικής ικανοποίησης που παρέχει στους τουρίστες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους προς τον προορισμό. Το τουριστικό προϊόν επικεντρώνεται σε εγκαταστάσεις και υπηρεσίες που έχουν σχεδιαστεί για να καλύψουν τις ανάγκες του τουρίστα. Μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σύνθετο προϊόν, ως το σύνολο των τουριστικών αξιοθέατων μιας χώρας, των μεταφορών, της στέγασης και της ψυχαγωγίας που έχουν ως αποτέλεσμα την ικανοποίηση του πελάτη. Κάθε στοιχείο τουριστικού προϊόντος παρέχεται από μεμονωμένους παρόχους υπηρεσιών όπως εταιρείες ξενοδοχείων, αεροπορικές εταιρείες, ταξιδιωτικά γραφεία κ.λ.π.

Ταυτόχρονα με την εξέλιξη της τεχνολογίας είναι και η εξέλιξη του τουρισμού και συνεπώς του τουριστικού προϊόντος. Σύμφωνα με τον Ζαχαράτο (2000) "η εξέλιξη του τουρισμού δεν έχει όρια".

Το τουριστικό προϊόν χαρακτηρίζεται και δημιουργείται από τις συνθήκες που υπάρχουν στον τόπο που γεννιέται. Κάθε τουριστικό προϊόν είναι μοναδικό, όμως όλα τα τουριστικά προϊόντα έχουν κάποιες ιδιαιτερότητες που ισχύουν για τα τουριστικά προϊόντα όλων των περιοχών. Αυτές οι ιδιαιτερότητες είναι:

- Αρχικά το τουριστικό προϊόν είναι το σύνολο όλων των υπηρεσιών και των αγαθών που προσφέρονται σε μια περιοχή και την χαρακτηρίζουν
- Το τουριστικό προϊόν αποτελείται συνήθως από άυλα αγαθά
- Η ικανοποίηση που λαμβάνει ο κάθε τουρίστας από το τουριστικό προϊόν είναι αποτέλεσμα του χαρακτήρα των προτιμήσεων και των βιωμάτων του
- Δεν μεταφέρεται, για να το απολαύσει ο τουρίστας, πρέπει να πάει ο ίδιος στον τόπο διακοπών που θέλει
- Είναι άμεσα εξαρτημένο από τον τόπο και τον χρόνο των διακοπών
- Οι τουριστικές υπηρεσίες δεν αποθηκεύονται. Παράγονται μόνο την χρονική στιγμή την οποία έχουν αγοραστεί
- Η ζήτηση του τουριστικού προϊόντος εξαρτάται από πολλές μεταβλητές όπως τιμή, εισόδημα, πολιτική κ.α.
- Τέλος η ποιότητα του εξαρτάται από την κατάσταση του υπαλλήλου την χρονική στιγμή που το παράγει.

1.3 Ο ρόλος της τουριστικής δραστηριότητας στην οικονομία

Τόσο στη χώρα μας όσο και σε άλλες χώρες, υπάρχει η αντίληψη ότι ο τουρισμός επιδρά στην οικονομική ανάπτυξη μέσω της παροχής υπηρεσιών. Όμως η συμβολή του τουρισμού στην οικονομική δραστηριότητα μιας χώρας είναι κατά πολύ μεγαλύτερη, αφού καλύπτει μεγάλο φάσμα παραγωγής του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, όπως για παράδειγμα τα προϊόντα διατροφής, τα αγροτικά προϊόντα, τα δημόσια έργα και τις υποδομές, καθώς και την πολιτιστική κληρονομιά της εκάστοτε χώρας (Stynes, 2012).

Οι κυριότεροι κλάδοι στην Ελλάδα που επωφελούνται με έμμεσο τρόπο από τον τουρισμό είναι το εμπόριο, ο κλάδος της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, καθώς και οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες όπως οι τράπεζες και οι ασφαλιστικές εταιρείες, με την έμμεση επίδραση να ξεπερνά τα 570 εκ.€. Σημαντική είναι επίσης και η επίδραση στις κατασκευές και στις τηλεπικοινωνίες, στον πρωτογενή τομέα, καθώς και στον εγχώριο βιομηχανικό τομέα (ΤτΕ, 2018).

Για την αξιολόγηση της συμμετοχής του τουρισμού στις οικονομίες των χωρών έχουν αναπτυχθεί σε παγκόσμιο επίπεδο από τον UNWTO, Δορυφόροι Λογαριασμοί Τουρισμού (ΔΛΤ), οι οποίοι συλλέγουν, αναλύουν και δημοσιοποιούν στοιχεία σε συνεργασία με τον ΟΟΣΑ και την Eurostat (Eurostat, 2010).

Σε παγκόσμιο επίπεδο η συμβολή του τουρισμού στην οικονομική δραστηριότητα ανέρχεται σε 5%, ενώ η δημιουργία θέσεων εργασίας σε 6-7% της συνολικής απασχόλησης. Επιπλέον συμμετέχει με 6% στο ΑΕΠ, ενώ σε χώρες που η τουριστική κίνηση είναι υψηλή ανέρχεται στο 10% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Stynes, 2012). Ακόμα και σε περιόδους οικονομικής κρίσης των χωρών, όπως συνέβη και στην περίπτωση της Ελλάδας, η συμβολή του τουρισμού επίσης αποτελεί δείκτη οικονομικής ανάκαμψης, αφού σύμφωνα με τα οικονομικά στοιχεία του δεύτερου τρίμηνου του 2014, κατέγραψε μία αύξηση της τάξεως του 0,4%, ενώ το πρώτο εννεάμηνο του 2014 το ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 0,6% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2013, λόγω του πολύ αυξημένου τουριστικού ρεύματος που υπήρξε στη χώρα.

Η επίδραση του τουρισμού στην οικονομική δραστηριότητα έχει άμεσες, έμμεσες, επαγωγικές ή και προκαλούμενες επιπτώσεις. Ο UNWTO και ο ΟΟΣΑ δημιουργούν κατάλογο τυπικών προϊόντων τουρισμού που παράγει και προωθεί κάθε χώρα και με βάση αυτόν τον κατάλογο οι δαπάνες στον τομέα του τουρισμού χαρακτηρίζονται ως άμεσες δαπάνες. Τα αγαθά και οι υπηρεσίες που οι τουριστικές επιχειρήσεις αγοράζουν από τους προμηθευτές τους αποτελούν την αλυσίδα εφοδιασμού του τουρισμού. Αυτή η ενδιάμεση ανάλωση για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών στον τομέα του τουρισμού χαρακτηρίζονται ως έμμεσες δαπάνες (Vellas, 2011). Οι δαπάνες αυτές είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την αξιοποίηση και παραγωγή τοπικών προϊόντων, αφού ο τουρίστας είναι «εν δυνάμει δημιουργός» της αγοράς και της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών στη χώρα υποδοχής. Επομένως είναι σημαντική η ενθάρρυνση της ανάπτυξης του τουριστικού τομέα, για τα έσοδα μιας χώρας ή μιας περιοχής. Ο υπολογισμός των άμεσων και έμμεσων αυτών δαπανών βασίζεται στη συμβολή των Δορυφόρων Λογαριασμών που δίνουν την πιο ακριβή και αξιόπιστη πηγή μέτρησης του τουρισμού (Vellas, 2011).

Οι επαγωγικές ή προκαλούμενες επιπτώσεις αφορούν τις δαπάνες που προέρχονται από τους εργαζόμενους και που αφορούν τους μισθούς που καταβάλλονται από τις κατεξοχήν τουριστικές επιχειρήσεις. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελούν οι αγορές τροφίμων, ειδών ένδυσης, ηλεκτρικών ειδών, εκδρομών, κ.λ.π. (Vellas, 2011).

Κατά συνέπεια ο τουρισμός αποτελεί οριζόντια δραστηριότητα και όχι κάθετη όπως οι μεταποιητικές δραστηριότητες ή οι δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα. Καθορίζεται από την πλευρά της ζήτησης προϊόντων και υπηρεσιών, ενώ οι μεταποιητικές δραστηριότητες και εκείνες του πρωτογενή τομέα αποτελούν δραστηριότητες παραγωγής και προσφοράς προϊόντων. Για παράδειγμα ο κλάδος των σιτηρών αποτελείται από αγροτικές εταιρείες που παράγουν σιτηρά, ενώ η τουριστική δραστηριότητα επιδρά σε πολλούς κλάδους της οικονομίας όπως μεταφορές, διαμονή, διασκέδαση, κ.α. Αφορά δηλαδή πολλαπλά μέρη του κοινωνικού και παραγωγικού ιστού μιας χώρας

Σε χώρες που έχουν ισχυρή οικονομική ανάπτυξη ο τουρισμός επιταχύνει την ανάπτυξη της χώρας. Αλλά και σε χώρες με αδύναμη οικονομική κατάσταση, ο διεθνής τουρισμός φαίνεται να ανταποκρίνεται στην οικονομική ανάκαμψη, ιδιαίτερα στις χώρες της Ευρώπης όπως φαίνεται και από τα στοιχεία της αύξησης του ΑΕΠ για το έτος 2014 σε σχέση με το έτος 2015. Σε χώρες με ισχυρή ανάπτυξη των οικονομιών τους, όπως οι χώρες της Βόρειας και Νότιας Αμερικής ο τουρισμός συμβάλει σημαντικά στην επανέναρξη της οικονομίας τους (Jeetesh et al, 2015). Επομένως ο τομέας του τουρισμού θεωρείται βασική συνιστώσα ανάπτυξης σε μια χώρα, ενώ συμμετέχει ενεργά στην τόνωση της οικονομίας των χωρών τόσο ως κίνητρο και πηγή νέων θέσεων εργασίας, όσο και ως συμπλήρωση άλλων τομέων, όπως του βιομηχανικού.

Ο τουρισμός όμως δεν έχει επιπτώσεις μόνο στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας, αλλά και σε άλλες πτυχές της κοινωνίας, **(Πίνακας 1.1)**, όπως στη μείωση του επιπέδου της φτώχειας και στη διατήρηση της ειρήνης. Από την κατάταξη του προγράμματος των

Ηνωμένων Εθνών για την ανάπτυξη (UNDP- United Nations Development Programme), οι χώρες με υψηλό επίπεδο εσόδων από το διεθνή τουρισμό βρίσκονται στη κορυφή του δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης (HDI- Human Development Index) (Ardahaey, 2011).

Πίνακας 1.1. Οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού (έμμεσες), σε χώρες με ανεπτυγμένο τουρισμό

Επιπτώσεις στον εγχώριο τουρισμό	Τομεακό αντίκτυπο	Επιπτώσεις στην πράσινη οικονομία	Επιπτώσεις στη μείωση της φτώχειας	Περιφερειακές επιπτώσεις	Μη-οικονομικές επιπτώσεις
Κοινωνικός τουρισμός (νέους, ηλικιωμένους, άτομα με χαμηλά εισοδήματα, κλπ.)	Γεωργία και γεωργικά προϊόντα διατροφής, με την προμήθεια των τοπικών τροφίμων στους τουρίστες	Οικοτουρισμός	Τουρισμός για άτομα με μειωμένη κινητικότητα και αναπηρίες	Περιφερειακή πολιτιστική πολυμορφία ως ένα συν για τον τουρισμό	Ο ρόλος του τουρισμού της ειρήνης στην ενίσχυση της διαπολιτισμικής κατανόησης
Εσωτερικές μεταφορές (π.χ. τρένα υψηλής ταχύτητας)	Κατασκευή, με τουριστικά καταναλωτικά αγαθά	Δρυμοί εθνικά και περιφερειακά πάρκα	Αύξηση των ανειδίκευτων θέσεων εργασίας	Περιφερειακοί και τοπικοί πολιτισμοί	Αμοιβαία μείωση των αρνητικών συνεπειών του τουρισμού στην κοινωνία
Ενίσχυση της UNESCO τοποθεσίες παγκόσμιας κληρονομιάς	Τέχνες	Υλοποίηση συστημάτων επεξεργασίας αποβλήτων	Ένταξη των νέων στην μακροπρόθεσμη απασχόληση	Μέτρα κατά της κερδοσκοπίας στην ιδιοκτησία στις τουριστικές περιοχές	Μέτρα για την αποτροπή της άποψης για τους τουρίστες να θεωρούνται ως «ξένοι» που σφετερίζονται τοπικούς πόρους
Οργάνωση αθλητικών γεγονότων (Ολυμπιακοί Αγώνες, Παγκόσμιο Κύπελλο) και πολιτιστικών εκδηλώσεων (παγκόσμια έκθεση)	Εκπαίδευση: επαγγελματική και συνεχή	Συστήματα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και καυσίμων	Μείωση της ανισότητας των φύλων στους μισθούς	Μέτρα για την παρεμπόδιση της αύξησης του κόστους διαβίωσης που δημιουργούνται από τουριστικές τιμές	Ένταξη των φτωχότερων πληθυσμών, δημιουργώντας μικροδραστηριότητες
Αποκατάσταση των παλαιών πόλεων και διατήρηση της κληρονομιάς	Κατάρτιση νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας) και εμπορία των προϊόντων	Διατήρηση της υπαίθρου	Καλύτερες εργασιακές συνθήκες για τους εποχιακά εργαζόμενους και μερικής απασχόλησης	Συμβολή των ταμείων διαρθρωτικής ανάπτυξης στην περιφερειακή χρηματοδότηση των επενδύσεων στον τομέα του τουρισμού	
Χρήση υποδομών υγιεινής και υγειονομικής περιθαλψης		Βελτίωση του περιβάλλοντος, χρησιμοποιώντας τα έσοδα από τον τουρισμό (φορολογία και επιδοτήσεις)			

(Πηγή: OECD Observer, 2015)

Η ανάπτυξη βιώσιμου τουρισμού, δημιουργεί σημαντικές προοπτικές για τις τοπικές κοινωνίες, καθώς συμβάλλει γενικότερα στην ανάπτυξη της κοινωνίας εφόσον απαιτεί την ύπαρξη καλής εκπαίδευσης, καλού υγειονομικού συστήματος και ανεπτυγμένων κοινωνικών δομών. Άρα οι χώρες που έχουν αυξημένο τουρισμό μπορούν να βοηθήσουν σημαντικά στην ανάπτυξη των τοπικών τους κοινωνιών, άλλα και κατά προέκταση βοηθούν την ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης. Αυτό επιτυγχάνεται με τη συμμετοχή των χωρών σε διεθνή προγράμματα που έχουν συσταθεί από διεθνείς οργανισμούς, όπως η ΔΟΕ (Διεθνής Οργάνωση Εργασίας), η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (United Nations Conference on Trade and Development- UNCTAD), ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας (FAO- Food and Agriculture Organization), η UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), το UNDP (United Nations Development Programme) και ο UNWTO, και ιδιαίτερα η πρωτοβουλία ST-EP (Sustainable Tourism for Eliminating Poverty), κύριος στόχος της οποίας είναι η εξάλειψη της φτώχειας μέσω του αειφόρου τουρισμού (United Nations University, 2016).

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό τουρισμού, οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις φθάνουν τα 1,4 δισεκατομμύρια τουρίστες το 2018 (+6%), ενώ το 2017 υπήρξε το δεύτερο καλύτερο έτος από το 2010. Η Μέση Ανατολή παρουσίασε αύξηση 10% και η Αφρική 6% πάνω από τον παγκόσμιο μέσο όρο, ομοίως η Ασία, η Ευρώπη και ο Ειρηνικός παρουσίασαν αύξηση 6%. Η UNWTO για το 2019 προβλέπει αύξηση κατά 3-4%. Τα παραπάνω τονίστηκαν στην συνάντηση του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού που πραγματοποιήθηκε στις 21 Ιανουαρίου του 2019 στην Μαδρίτη. Στη συνέχεια τόνισαν ότι οι μακροπρόθεσμες προβλέψεις που είχαν γίνει το 2010 έδειξαν ότι το 1,4 δισεκατομμύριο αφίξεις θα φθάσουν το 2020, ωστόσο αυτό επιτεύχθηκε δύο χρόνια νωρίτερα. Η ανάπτυξη του τουρισμού τα τελευταία χρόνια επιβεβαιώνει ότι ο τουριστικός τομέας είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες της οικονομικής ανάπτυξης αλλά και της ανάπτυξης γενικότερα. Ο γενικός γραμματέας τουρισμού Zurab Pololikashvili τόνισε ότι είναι ευθύνη μας να διαχειριστούμε με βιώσιμο τρόπο αυτή την ανάπτυξη και από αυτή την επέκταση να οδηγηθούμε σε πραγματικά οφέλη για όλες τις χώρες και ιδιαίτερα για τις τοπικές κοινότητες, ούτως ώστε δημιουργηθούν ευκαιρίες για απασχόληση και επιχειρηματικότητα. Οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις στην Ευρώπη ανήλθαν στα 713 εκατ. Το 2018, σημείωσαν αύξηση 6% σε σχέση με την ισχυρή άνοδο του 2017. Η ανάπτυξη προήλθε από τη Νότια και Μεσογειακή Ευρώπη (+ 7%), την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη (+ 6%) και τη Δυτική Ευρώπη (6%). Τα αποτελέσματα στη Βόρεια Ευρώπη ήταν σταθερά λόγω της αδυναμίας των αφίξεων στο Ηνωμένο Βασίλειο. Η Ασία και ο Ειρηνικός (+ 6%) κατέγραψαν 343 εκατομμύρια διεθνείς αφίξεις τουριστών το 2018. Οι αφίξεις στη Νοτιοανατολική Ασία αυξήθηκαν κατά 7%, ακολουθούμενη από τη Βορειοανατολική Ασία (+ 6%) και τη Νότια Ασία (+ 5%). Η Ωκεανία παρουσίασε πιο μέτρια ανάπτυξη στο + 3%. Η Αμερική (+ 3%) έφθασε τα 217 εκατομμύρια διεθνείς αφίξεις το 2018, με μικτά αποτελέσματα σε προορισμούς. Η ανάπτυξη προήλθε από τη Βόρεια Αμερική (+ 4%), ακολουθούμενη από τη Νότια Αμερική (+ 3%), ενώ από την Κεντρική Αμερική και την Καραϊβική μειώθηκαν κατά 2%, αντικατοπτρίζοντας τον αντίκτυπο των τυφώνων του Σεπτεμβρίου του 2017. Τα στοιχεία από την Αφρική δείχνουν αύξηση κατά 7% το 2018 (Βόρεια Αφρική σε + 10% και Υποσαχάρια + 6%), φτάνοντας περίπου στα 67 εκατομμύρια αφίξεις. Η Μέση Ανατολή (+ 10%) παρουσίασε σταθερά αποτελέσματα όπως την προηγούμενη χρονιά, εδραιώνοντας την ανάκαμψη του 2017, με τις διεθνείς αφίξεις τουριστών να φτάνουν τα 64 εκατομμύρια (**Πίνακας 1.2, Διάγραμμα 1.1**)

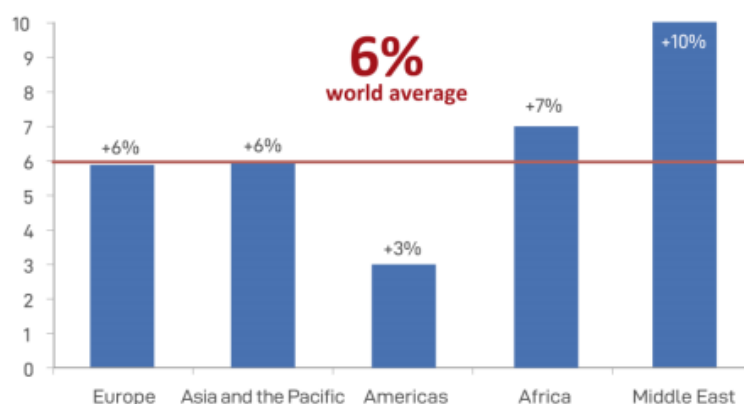
Πίνακας 1.2 Πλήρης προβολή διεθνών αφίξεων για την περίοδο 2017-2018

World	+3% to 4%
-------	-----------

Europe	+3% to 4%
America	+2% to 3%
Asia and the Pacific	+5% to 6%
Africa	+3% to 5%
Middle East	+4% to 6%

Πηγή: UNWTO, 2019

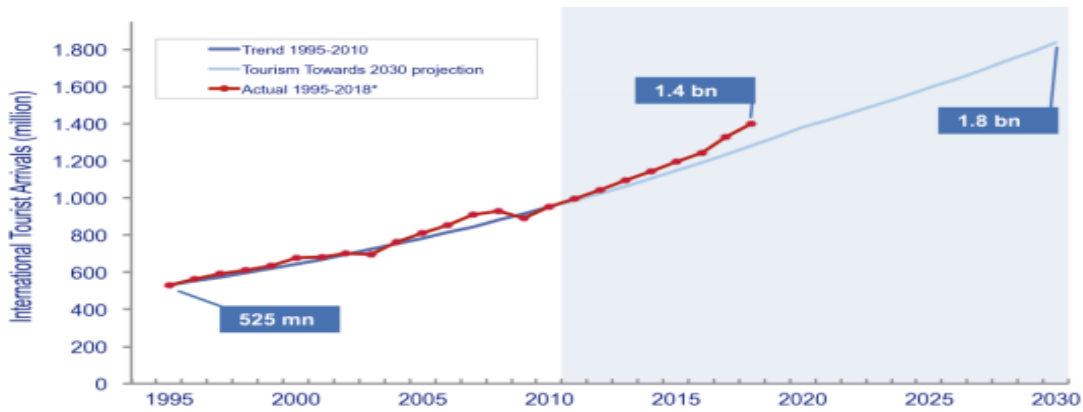
Διάγραμμα 1.1 Ανάπτυξη διεθνών τουριστικών αφίξεων(%)

Πηγή: UNWTO, 2019

Με βάση τις τρέχουσες τάσεις, τις οικονομικές προοπτικές και τον δείκτη εμπιστοσύνης UNWTO, η UNWTO προβλέπει ότι οι διεθνείς αφίξεις θα αυξηθούν από 3% έως 4% το επόμενο έτος, περισσότερο σύμφωνα με τις ιστορικές τάσεις ανάπτυξης. Σε γενικές γραμμές, η σταθερότητα των τιμών των καυσίμων τείνει να μεταφράζεται σε οικονομικά προσιτά αεροπορικά ταξίδια, ενώ η αεροπορική σύνδεση συνεχίζει να βελτιώνεται σε πολλούς προορισμούς, διευκολύνοντας τη διαφοροποίηση των αγορών πηγών. Οι τάσεις δείχνουν επίσης ισχυρά εξερχόμενα ταξίδια από τις αναδυόμενες αγορές, ιδίως από την Ινδία και τη Ρωσία, αλλά και από τις μικρότερες αγορές πηγών της Ασίας και της Αραβίας. Ταυτόχρονα, η παγκόσμια οικονομική επιβράδυνση, η αβεβαιότητα που σχετίζεται με τις αναταραχές του Brexit, καθώς και οι γεωπολιτικές και εμπορικές εντάσεις ενδέχεται να προκαλέσουν μια στάση αναμονής μεταξύ των επενδυτών και των ταξιδιωτών. Συνολικά, το 2019 αναμένεται να παρουσιάσει την ενοποίηση των καταναλωτών με αναδυόμενες τάσεις, όπως η αναζήτηση «μετακίνησης προς αλλαγή και εμφάνιση», «επιδίωξη υγιεινών επιλογών» όπως πεζοπορία, ευεξία και αθλητικός τουρισμός, «ταξίδια πολλαπλών γενεών» αποτέλεσμα δημογραφικών αλλαγών και πιο υπεύθυνων ταξιδιών. Η ψηφιοποίηση, τα νέα επιχειρηματικά μοντέλα, οι πιο προσιτές μετακινήσεις και οι κοινωνικές αλλαγές αναμένεται να συνεχίσουν να μεταβάλλουν τον τομέα, έτσι ώστε τόσο ο προορισμός όσο και οι επιχειρήσεις να πρέπει να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, εάν θέλουν να παραμείνουν ανταγωνιστικοί, σύμφωνα με τον γενικό γραμματέα του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού Zurab Pololikashvili (**Διάγραμμα 1.2**).

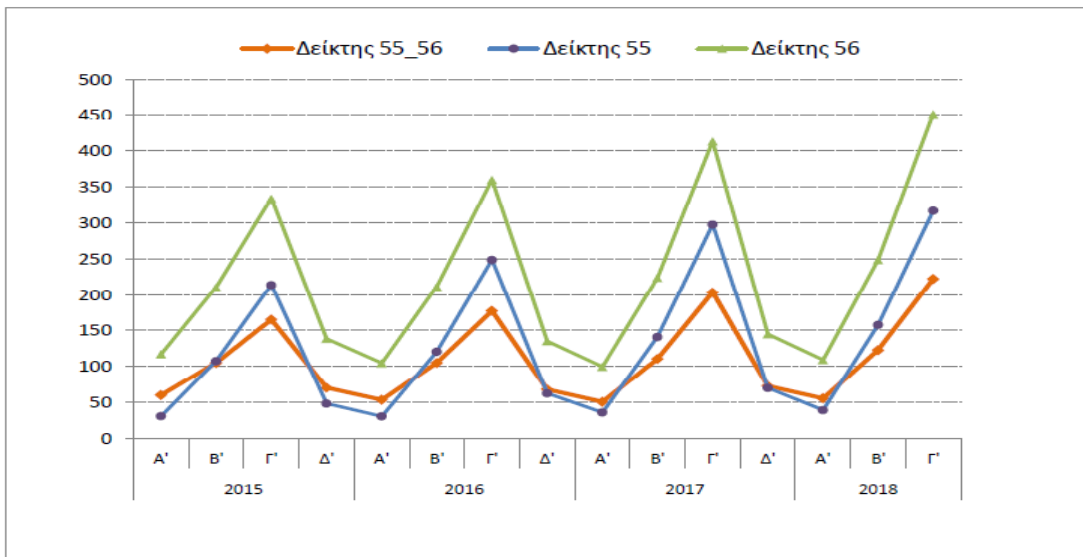
Διάγραμμα 1.2 Τάσεις και προβλέψεις για τον παγκόσμιο τουρισμό

Πηγή: UNWTO,2019

Στην Ελλάδα σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία (ΕΛΣΤΑΤ,2019), ο γενικός δείκτης κύκλου εργασιών στον τομέα υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης για το γ' τρίμηνο του 2018 παρουσίασε αύξηση 9,4% σε σύγκριση με τον αντίστοιχο δείκτη του γ' τριμήνου του 2017. Το γ' τρίμηνο του 2017 παρουσιάστηκε αύξηση 14,5% σε σχέση με αντίστοιχο τρίμηνο του 2016 (Πίνακας 2.2, Σχήμα 2.2). Ο δείκτης κύκλου εργασιών στον κλάδο παροχής καταλύματος για το γ' τρίμηνο του 2018 σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017 παρουσίασε αύξηση 6,6%. Ενώ το γ' τρίμηνο του 2017 παρουσίασε αύξηση 19,7% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2016 (πίνακας 2.2, Σχήμα 2.1). Ο δείκτης κύκλου εργασιών στον κλάδο της εστίασης παρουσίασε αύξηση 16,2% για το γ' τρίμηνο του 2018 σε σχέση με το αντίστοιχο του 2017 ενώ το γ' τρίμηνο του 2017 είχε παρουσιάσει αύξηση 4,0% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2016 (**Διάγραμμα 1.3, Πίνακας 1.3**).

Διάγραμμα 1.3 Εξέλιξη του Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης και στους επιμέρους κλάδους

(Έτος Βάσης: 2015=100,0, Δείκτης 55_56=Γενικός δείκτης, Δείκτης 55= κύκλου εργασιών στον κλάδο παροχής καταλύματος, Δείκτης 56= κύκλου εργασιών στον κλάδο της εστίασης)

(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2019)

Πίνακας 1.3. Εξέλιξη του Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, καθώς και στους αντίστοιχους επιμέρους κλάδους

Έτος	Τρίμηνο	Γενικός Δείκτης (55+56 Nace αναθ.2) ⁽¹⁾			Δείκτης του κλάδου Παροχής Υπηρεσιών Καταλύματος (55 Nace αναθ.2)			Δείκτης του κλάδου Παροχής Υπηρεσιών Εστίασης (56 Nace αναθ.2)		
		Δείκτης	Ετήσια μεταβολή (%)	Τριμηνιαία μεταβολή (%)	Δείκτης	Ετήσια μεταβολή (%)	Τριμηνιαία μεταβολή (%)	Δείκτης	Ετήσια μεταβολή (%)	Τριμηνιαία μεταβολή (%)
2015	A'	59,7	8,5	-19,5	30,7	12,0	-44,9	86,6	7,4	-5,2
	B'	105,1	13,8	75,8	107,7	17,0	251,0	102,7	10,9	18,6
	Γ'	165,2	10,6	57,2	213,5	11,4	98,4	120,6	9,2	17,4
	Δ'	70,0	-5,7	-57,6	48,1	-13,6	-77,5	90,2	-1,3	-25,2
	Μέσος ετήσιος	100,0	7,8		100,0	9,1		100,0	6,7	
2016	A'	53,2	-10,9	-23,9	30,4	-0,9	-36,8	74,3	-14,2	-17,6
	B'	105,0	-0,1	97,2	120,6	12,0	296,8	90,6	-11,8	21,9
	Γ'	177,3	7,3	68,8	248,5	16,4	106,0	111,5	-7,5	23,2
	Δ'	67,7	-3,3	-61,8	62,2	29,3	-75,0	72,8	-19,3	-34,7
	Μέσος ετήσιος	100,8	0,8		115,4	15,4		87,3	-12,7	
2017	A'	50,3	-5,4	-25,6	35,8	17,7	-42,5	63,8	-14,2	-12,4
	B'	110,6	5,3	119,6	141,0	16,9	294,2	82,5	-8,9	29,3
	Γ'	203,0	14,5	83,6	297,3	19,7	110,8	116,0	4,0	40,7
	Δ'	72,5	7,0	-64,3	69,7	12,0	-76,6	75,0	3,0	-35,3
	Μέσος ετήσιος	109,1	8,2		136,0	17,8		84,3	-3,4	
2018	A'	55,2	9,7	-23,8	39,0	8,9	-44,1	70,2	10,1	-6,3
	B'	122,7	11,0	122,3	157,7	11,9	304,9	90,5	9,7	28,8
	Γ' ⁽²⁾	222,2	9,4	81,0	316,8	6,6	100,9	134,8	16,2	49,0

⁽¹⁾ Ο Γενικός δείκτης 55+56 προκύπτει από τη σύνθεση των δεικτών του κλάδου 55 και του κλάδου 56.

⁽²⁾ Προσωρινά στοιχεία

(Αναθεωρημένα στοιχεία με νέο έτος βάσης: 2015=100,00)
(Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2019)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Αρκετές είναι οι μελέτες που ασχολήθηκαν με τον τουρισμό και την οικονομική ανάπτυξη. Οι περισσότερες με λίγες εξαιρέσεις καταλήγουν στη θετική συσχέτιση της συμβολής του τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών .

Σε πρόσφατη μελέτη τους οι Lean και Tang (2010) διερεύνησαν τη σταθερότητα στη σχέση μεταξύ τουρισμού και οικονομικής ανάπτυξης. Η μελέτη έγινε με στοιχεία από την Μαλαισία και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η αιτιατή σχέση μεταξύ τουρισμού και οικονομικής ανάπτυξης είναι αξιόπιστη και σταθερή.

Ένα άλλο παράδειγμα μελέτης στην οποία διερευνώνται τα χαρακτηριστικά των μικρών και μεσαίων ιδιοκτητών ξενοδοχείων και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σε σχέση με την βιωσιμότητά τους στον κλάδο είναι αυτή του (Jaafar M. Et al.,2011). Η μελέτη αφορά στη Μαλαισία, μια χώρα όπου η τουριστική βιομηχανία αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς τομείς ανάπτυξης, αφού συμβάλλει καταλυτικά στην αύξηση του εισοδήματος των κατοίκων της. Η εκτεταμένη ζήτηση του τουρισμού στην συγκεκριμένη περιοχή, ενίσχυσε την ανάπτυξη πολλών μικρών και μεσαίων ξενοδοχειακών μονάδων, θέρετρων, σαλέ και πολλών άλλων τουριστικού ενδιαφέροντος επιχειρήσεων.

Η μελέτη Syed Zamberi Ahmad (2015) σκοπό έχει να συγκεντρώσει πληροφορίες σχετικά με τους καθοριστικούς παράγοντες και τα χαρακτηριστικά των ιδιοκτητών/διευθυντών των μικρών και μεσαίου μεγέθους ξενοδοχείων και να εντοπίσει διάφορες προκλήσεις όσον αφορά την εκκίνηση και την λειτουργία τουριστικών επιχειρήσεων στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος για οικονομική ανάπτυξη. Η μελέτη καταλήγει στην σημαντικότητα του τουρισμού στον κλάδο των υπηρεσιών, τόσο για τον αριθμό των απασχολούμενων ατόμων όσο και για τις εκτεταμένες επιδράσεις του στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη των περιφερειών και τον έχει τοποθετήσει στο επίκεντρο, (παράλληλα με τις κατασκευές, τις τηλεπικοινωνίες, τα μέσα ενημέρωσης και τις χρηματοοικονομικές συναλλαγές). Τέλος επισημαίνει ότι η κυβέρνηση και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής θα πρέπει να διαδραματίσουν ένα πιο ενεργό ρόλο στην προώθηση του τουριστικού τομέα αφού η συνολική συνεισφορά του στο ΑΕΠ να είναι 47,64 δις δολάρια το 2011, που ισοδυναμεί με το 13,5% του ΑΕΠ, αριθμός αυτός αναμένεται να αυξηθεί κατά 4,3% ετησίως έως το 2022.

Στην μελέτη των (Tisdell and Wen 1991) στην Κίνα ερευνάται η εισροή ξένου συναλλάγματος ως μηχανισμού που συνδέει την τουριστική με την οικονομική ανάπτυξη στις χώρες υποδοχής. Σύμφωνα με τη λογική του διαπεριφερειακού εμπορίου, αυτές οι εισροές μπορούν να στηρίξουν το ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών, δεδομένου ότι δαπανώνται κυρίως για την αποπληρωμή των εισαγωγών που πραγματοποιούνται από άλλες χώρες, αλλά και για την εισαγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών και ειδών τεχνογνωσίας, η οποία μπορεί να στηρίξει την εγχώρια οικονομική ανάπτυξη.

Σε έρευνα των Ma T. et al. (2015) που πραγματοποιήθηκε στην ίδια χώρα και διερευνώνται οι επιπτώσεις του τουρισμού και της χωρικής συσχέτισης στην αστική οικονομική ανάπτυξη ακόμα και στις λιγότερο αναπτυγμένες πόλεις της Κίνας, (όπου πραγματοποιήθηκε η έρευνα), εμφανίζεται υψηλότερος ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης και επομένως προκύπτει ότι ο ξένος τουρισμός έχει σημαντική επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη. Ωστόσο, η οικονομική ανάπτυξη μιας πόλης προωθεί σε μεγάλο βαθμό και την οικονομική ανάπτυξη κοντινών σε αυτή πόλεων. Έτσι τα οφέλη της οικονομικής ανάπτυξης μεταβιβάζονται και στις πόλεις που είναι γεωγραφικά κοντά της.

Στη μελέτη του Zhao W. et al., (2011), που αναφέρεται στην περιοχή Guangxi της Κίνας, ερευνάται πως η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου επηρεάζει την ανάπτυξη του Τουριστικού τομέα. Στην περιοχή αυτή η μετανάστευση έχει οδηγήσει σε μία σειρά από κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, όπως η κλιμάκωση της αποσύνθεσης των κοινοτήτων, η απώλεια πολιτιστικής ταυτότητας και η εγκατάλειψη γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Ωστόσο, η γεωργία και οι εξαγωγές είναι οι παραδοσιακές πηγές εισοδήματος για τα περισσότερα αγροτικά νοικοκυριά της περιοχής. Έτσι η μελέτη καταλήγει ότι υπό αυτές τις συνθήκες, ο τουρισμός έχει αναδειχθεί ως μία βιώσιμη εναλλακτική λύση προς το ζην, που βοηθάει στην ενίσχυση του εισοδήματος των νοικοκυριών και στη μείωση της φτώχειας.

Οι Yang Z. & Cai J.(2016) σε μελέτη τους που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της Κίνας σχετικά με το αν περιφερειακοί παράγοντες επηρεάζουν καθοριστικά την απόδοση της ξενοδοχειακής Βιομηχανίας κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι διαδραματίζουν ουσιαστικό ρόλο στην προώθηση του τουρισμού και της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης, ενώ οι προσδοκίες υψηλών επιδόσεων τόνωσαν την κατασκευή ξενοδοχείων σε πολλές περιοχές της Κίνας, οδηγώντας τη ξενοδοχειακή βιομηχανία της Κίνας σε μια ταχύτατα αναπτυσσόμενη δύναμη σε όλο τον κόσμο, με αύξηση των εσόδων 1,8 φορές κατά τη διάρκεια της περιόδου 2000 έως 2009.

Οι Booyens I. & Visser G (2010) και Singh R.(2015),ερεύνησαν τους παράγοντες που οδήγησαν στην ανάπτυξη του τουρισμού και τονίζουν ακόμη ότι ο τουρισμός μπορεί να προωθήσει την κοινότητα, την βιώσιμη ανάπτυξη και την επέκταση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Σύμφωνα με τις έρευνες τους που πραγματοποιήθηκαν στη Νότια Αφρική και στην Ινδία αντίστοιχα, ο μεταποιητικός τομέας ήταν ο πρώτος που επηρέασε ανοδικά το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν, ακολουθούμενος από τον τομέα του εμπορίου, της μεταφοράς, της επικοινωνίας, της εστίασης και της διαμονής. Πιο συγκεκριμένα η πόλη Parys της Νότιας Αφρικής, λόγω της αύξησης του τουρισμού βελτίωσε την βιομηχανία της και το εμπόριο, με αποτέλεσμα σήμερα να χαρακτηρίζεται από τοπική οικονομική ανάπτυξη, ενώ ταυτόχρονα είχε ως αποτέλεσμα την συρρίκνωση σε τομείς, όπως οι κατασκευές, η αλιεία, τα ορυχεία, η γεωργία, καθώς και των αγροτικών οικισμών και πληθυσμών τους.

Ανάλογη είναι και η περίπτωση στην περιοχή Cape Town της Νότιας Αφρικής, όπου όπως φαίνεται από την μελέτη των Koens K. & Thomas R.(2015) όπου εξετάστηκε η συνεισφορά των μικρών τουριστικών επιχειρήσεων στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι παρά τις εντάσεις μεταξύ των τοπικών φορέων που εμπλέκονται στον τομέα του τουρισμού η ανάπτυξη των μικρών τουριστικών επιχειρήσεων μείωσε αισθητά τα επίπεδα φτώχειας.

Ο συγγραφέας Rogerson J.M.(2014) μελέτησε την ανάπτυξη ξενοδοχειακών υποδομών στην περιοχή Ekurhuleni της Νότιας Αφρικής, μιας μητροπολιτικής περιοχής της Νότιας Αφρικής με ισχυρή παράδοση εξόρυξης και βιομηχανικών δραστηριοτήτων όπου μέχρι πρόσφατα δεν αποτελούσε τουριστικό προορισμό. Η αναπτυσσόμενη μετά το 1990 επιχειρηματική τουριστική οικονομία προκάλεσε νέες επενδύσεις φέρνοντας οικονομική ανάπτυξη, γεγονός που μεταμόρφωσε την τοπική της οικονομία. Η ραγδαία τουριστική ανάπτυξη γύρω από το διεθνές αεροδρόμιο της περιοχής, έφερε νέες επενδύσεις και αναβάθμισε την ξενοδοχειακή βιομηχανία σε μεσαίου μεγέθους ξενοδοχεία, υψηλών προδιαγραφών, κατηγορίας 4 και 5 αστέρων, οδήγησε στην ίδρυση 2 καζίνων, συνεδριακών κέντρων και κατά συνέπεια βελτίωσε σημαντικά το επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων.

Αντίστοιχη έρευνα πραγματοποιήθηκε στην ορεινή περιοχή Obudu της Νιγηρίας με στόχο τη διερεύνηση του ρόλου των μικρών επιχειρήσεων και την συμβολή τους στην οικονομική ανάπτυξη. Η μελέτη κατέδειξε ότι ο τουρισμός ωφελεί τις αγροτικές και απομονωμένες περιοχές λειτουργώντας ως ώθηση για την ανάπτυξη τους (Banki M.B. & Ismail H.N.,2015). Αν και στην συγκεκριμένη περιοχή η μεγαλύτερη επιχείρηση απασχολεί

μόνο πέντε άτομα, στο μέλλον εκτιμάται αύξηση των θέσεων εργασίας καθώς ο τουρισμός είναι ο κατάλληλος μηχανισμός για την επίτευξη αειφόρου ανάπτυξης και για την ανακούφιση των κατοίκων μιας περιοχής από τη φτώχεια.

Η έρευνα των Carrascal I. & Fernandez M.(2015) που έλαβε χώρα στην Γαλικία της Ισπανίας με σκοπό να μελετήσουν την επίδραση της τουριστικής κατανάλωσης στην διανομή του εισοδήματος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο τουρισμός συμβάλλει στην ανάπτυξη των περιφερειακών οικονομιών, παρέχοντας μία πηγή εισοδήματος για τα νοικοκυριά, τους μόνιμους κατοίκους και τις τοπικές επιχειρήσεις, γεγονός που είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών. Οι συγγραφείς τονίζουν επίσης ότι οι τομείς που επηρεάζονται άμεσα από τον εισερχόμενο τουρισμό είναι οι υπηρεσίες στέγασης, εστίασης και ενοικίασης, τα πρωτογενή προϊόντα, ο τομέας των μεταφορών και ο τομέας των ποτών και τροφίμων. Η οικονομία της Γαλικία της Ισπανίας, εξαρτάται κυρίως από την απόδοση των εισερχόμενων τουριστικών καταναλωτών, καθώς αντιπροσωπεύει περίπου το 5% της συνολικής εγχώριας παραγωγής και το 5,85% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας

Στην μελέτη των Balaguer J & Cantavella –jorda M (2010) εξετάζεται ο ρόλος του τουρισμού στην μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη της Ισπανίας. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι τουλάχιστον τις τελευταίες τρεις δεκαετίες η οικονομική ανάπτυξη σαν συνέπεια της ανάπτυξης του τουρισμού ήταν λογική βάση της αυξανόμενης επέκτασης του διεθνούς τουρισμού με πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην οικονομία με την πάροδο του χρόνου

Σε ανάλογη εμπειρική μελέτη με των Payne J& Mervar A (2010) με στοιχεία από το 2000 έως 2008 εξετάστηκε η υπόθεση της τουριστικής ανάπτυξης της Κροατίας και προέκυψε αιτιώδη συνάφεια ανάμεσα στο ΑΕΠ και τα έσοδα από τον τουρισμό.

Ενδιαφέρον έχει η μελέτη του Aslan A (2012) η οποία έγινε με σκοπό να εξετάσει την σχέση μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και οικονομικής ανάπτυξης στις Μεσογειακές Χώρες για την περίοδο 1995-2010. Συμπεραίνεται ότι ενώ υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ανάπτυξης του τουρισμού και της οικονομικής ανάπτυξης για την Πορτογαλία, την Ισπανία, την Ιταλία ,την Τυνησία ,την Κύπρο ,την Κροατία και την Ελλάδα και ως εκ τούτου υποστηρίζεται η συνάφεια οικονομικής και τουριστικής ανάπτυξης. Ενώ δεν προέκυψε αιτιώδη σχέση για την Μάλτα και την Αίγυπτο.

Κλείνοντας θα αναφερθούμε σε μία ανασκόπηση βιβλιογραφίας των Brida J G ,Cortes –Jimenez I,& Pulina M.(2013) που σκοπό είχε να αξιολογήσει τις οικονομετρικές μεθόδους και τα κύρια εμπειρικά ευρήματα των περίπου 100 δημοσιευμένων μελετών που έχουν γίνει την τελευταία δεκαετία και προσπαθούσαν να κατανοήσουν την σχέση μεταξύ τουρισμού και οικονομικής ανάπτυξης. Με λίγες εξαιρέσεις ,τα εμπειρικά ευρήματα δείχνουν ότι ο διεθνής τουρισμός οδηγεί στην οικονομική ανάπτυξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Υφιστάμενη κατάσταση στην Ελλάδα

Ο τουρισμός αποτελεί τα τελευταία χρόνια για την Ελλάδα την αντίσταση στην ύφεση και βασική πηγή κάλυψης της ανεργίας. Είναι ένας από τους λίγους τομείς που παρουσιάζει επενδυτικό ενδιαφέρον και μπορεί να αποτελέσει βασικό μοχλό για την επιστροφή της χώρας μας στην ανάπτυξη. Επίσης ο τουρισμός διασκορπίζεται σε πολλές περιοχές της χώρας και έτσι αποτελεί πυλώνα ανάπτυξης σε διαφορετικές περιοχές. Μέχρι σήμερα ο τουρισμός παρουσιάζει έντονη εποχικότητα. Πάνω από το 50% των αφίξεων και των εσόδων προέρχονται από τους θερινούς μήνες(Ιούνιος-Αύγουστος). Το 2017 η Ελλάδα υποδέχθηκε σχεδόν 27,2εκ. τουρίστες, μόνιμους κατοίκους άλλων χωρών («Μη Κάτοικοι»),και εισέπραξε σχεδόν € 14,2δισ.

Το 2017 αναφορικά με την επιλογή του μεταφορικού μέσου των τουριστών που επιλέγουν την Ελλάδα για τις διακοπές τους είναι σχεδόν ίδια με τα προηγούμενα χρόνια. Συγκεκριμένα, οι αεροπορικές αφίξεις αποτέλεσαν το 66% του συνόλου των αφίξεων ακολουθούμενες από τις οδικές με 30,0% και τις θαλάσσιες με 4%. Το ποσοστό των τουριστών που επέλεξαν το τρένο ως μέσο μεταφοράς για το ταξίδι τους στην Ελλάδα ήταν αμελητέο (Πίνακας 3.1).

Πίνακας 3.1.Εισερχόμενος τουρισμός 2017(ποσοστά ανά μήνα για το 2017)

ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ 2017					
		ΑΦΙΞΕΙΣ	%	ΕΣΟΔΑ(€)	%
	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	520.436	2%	163.129.400	1%
	ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	444.404	2%	143.123.000	1%
	ΜΑΡΤΙΟΣ	627.577	2%	193.468.000	1%
	ΑΠΡΙΛΙΟΣ	1.009.699	4%	456.541.640	3%
	ΜΑΙΟΣ	1.982.124	7%	1.035.619.000	7%
	ΙΟΥΝΙΟΣ	3.356.288	12%	1.976.755.000	14%
	ΙΟΥΛΙΟΣ	5.141.621	19%	2.840.325.000	20%
	ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	5.813.441	21%	3.450.330.172	24%
	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ	4.639.734	17%	2.404.511.353	17%
	ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ	2.355.849	9%	1.115.131.000	8%

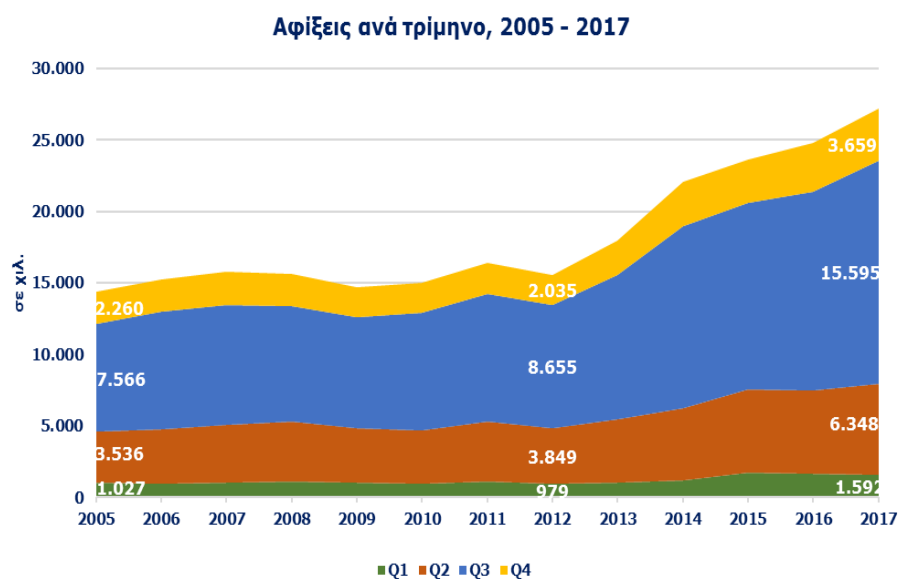
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ	740.535	3%	208.082.000	1%
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	562.475	2%	179.857.525	1%
ΣΥΝΟΛΟ	27.194.183	100%	14.202.462.079	100%
Αεροπορικώς	17.946.012	66%		
Οδικώς	8.267.454	30%		
Σιδηρ/μικώς	11.227	0%		
Θαλασσίως	969.490	4%		

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΤΤΕ-Επεξεργασία SETE Intelligence

Παρατηρείται έντονη εποχικότητα αναφορικά με τα έσοδα, με το 61% των εσόδων να εμφανίζεται στο 3^ο τρίμηνο του έτους. Αντίστοιχα με την έναρξη της τουριστικής περιόδου καταγράφεται το 24% των εσόδων. Η εικόνα των αφίξεων και των εσόδων ενισχύει την άποψη της εξάρτησης του τουρισμού της χώρας μας από τον ήλιο και τη θάλασσα.

Από το **Διάγραμμα 3.1** και τον **Πίνακα 3.2** γενικότερα παρατηρείται ότι ο εισερχόμενος τουρισμός παρουσίασε σταθερή αύξηση από το 2005 έως το 2017 με εξαίρεση τα έτη 2008(-1,2%), 2009(-5,9%) και το 2012(-5,5%), σε αντίθεση με το 2017 που παρουσίασε ρεκόρ αφίξεων +89,0%. Επίσης τα έτη 2013 παρατηρείται αύξηση 15,5% και το 2014 αύξηση 23%.

Διάγραμμα 3.1 Αφίξεις ανά τρίμηνο, 2005-2017

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

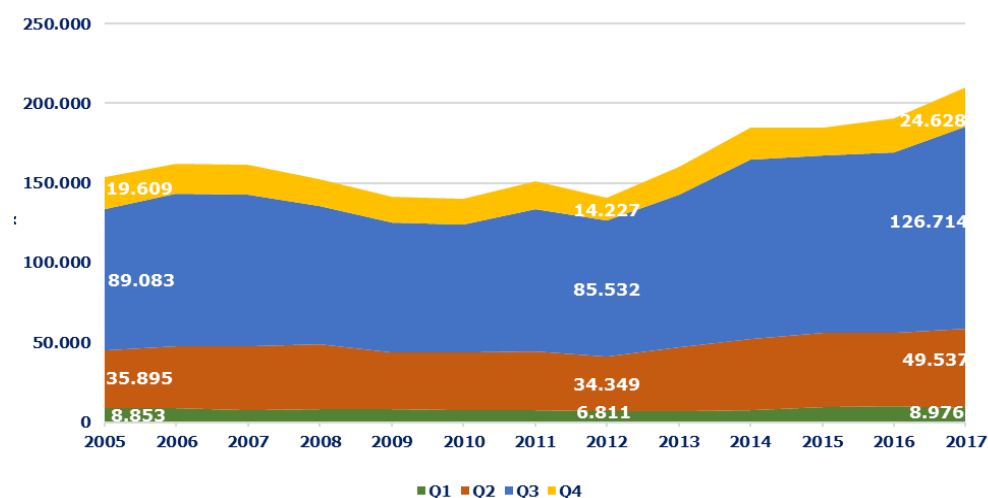
Πίνακας 3.2 Σύνολο αφίξεων 2017 και 2005

Σύνολο Αφίξεων 2017	27.194.105
Σύνολο Αφίξεων 2005	14.388.183
%μεταβολής 2005-2017	89%
Top-5 προορισμοί το 2017	Κεντρική Μακεδονία, Νότιο Αιγαίο ,Αττική, Κρήτη ,Ιόνια Νησιά

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Στο **Διάγραμμα 3.2** και στον **Πίνακα 3.3** παρατηρείται πτώση των διανυκτερεύσεων κατά 8,2% τη περίοδο 2005-2012 με εξαίρεση τα έτη 2006 και 2011 που παρατηρείται αύξηση 5,7% και 7,7% αντίστοιχα ενώ την περίοδο 2012-2017 παρατηρείται αύξηση 48,9%.

Διάγραμμα 3.2 Διανυκτερεύσεις ανά τρίμηνο, 2005-2017

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Πίνακας 3.3 Σύνολο διανυκτερεύσεων 2017 και 2005

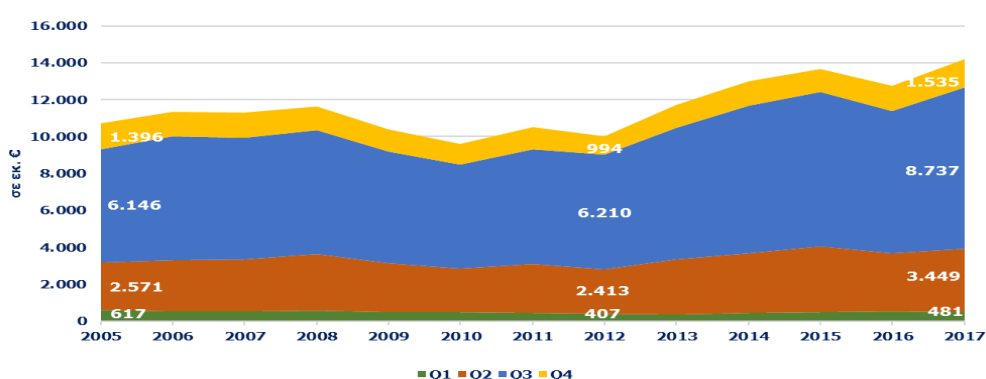
Σύνολο διανυκτερεύσεων 2017	209.855.157
Σύνολο διανυκτερεύσεων 2005	153.439.933

%μεταβολής 2005-2017	36,8%
----------------------	-------

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Στο **Διάγραμμα 3.3** και στον **Πίνακα 3.4** παρατηρείται ότι οι εισπράξεις παρουσιάζουν διακυμάνσεις από έτος σε έτος εμφανίζοντας το 2017 σε σχέση με το 2005 αύξηση 32,4% (14,202 εκ.). Συμπερασματικά παρόλο που οι αφίξεις αυξήθηκαν την περίοδο 2005-2017 κατά 89,0% οι αυξήσεις που εμφανίστηκαν στις διανυκτερεύσεις και στα έσοδα ήταν αισθητά χαμηλότερες κατά 36,8% και 32,4% αντίστοιχα.

Διάγραμμα 3.3 Έσοδα ανά τρίμηνο, 2005-2017

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

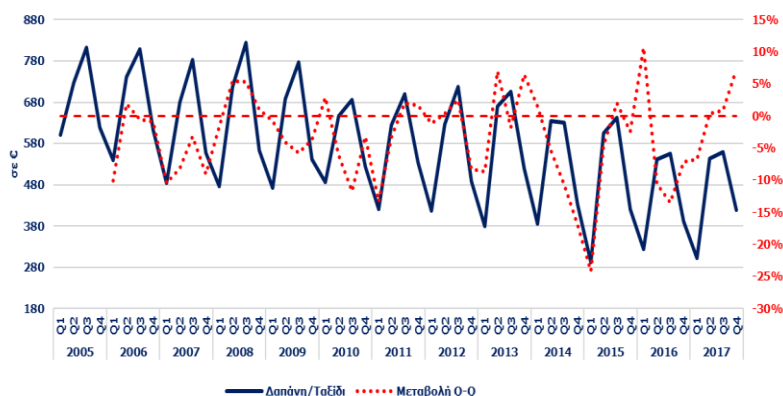
Πίνακας 3.4 Σύνολο εισπράξεων 2017 και 2005

Σύνολο εισπράξεων 2017	14.202.462.079
Σύνολο εισπράξεων 2005	10.729.500.000
%μεταβολής 2005-2017	32,4%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Στο **Διάγραμμα 3.4** και στον **Πίνακα 3.5** παρατηρείται ότι η μέση κατά κεφαλή δαπάνη(ΜΚΔ) του τουρισμού που έρχεται στη χώρα μας το 2017 ήταν στα 522€, χαμηλότερη κατά 30% από τη ΜΚΔ που σημειώθηκε το 2005 (€746). Η ΜΚΔ καταγράφει σταθερά πτωτική τάση με εξαίρεση τα έτη 2008 (+4,3%), 2012 (+1,0%), 2013 (+1,1%) και 2017 φθάνοντας τα 522€ που αποτελούν τη δεύτερη χαμηλότερη τιμή μετά το 2016(€ 514).

Διάγραμμα 3.4 Δαπάνη/Ταξίδι και μεταβολή της ανά τρίμηνο, 2005-2017

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

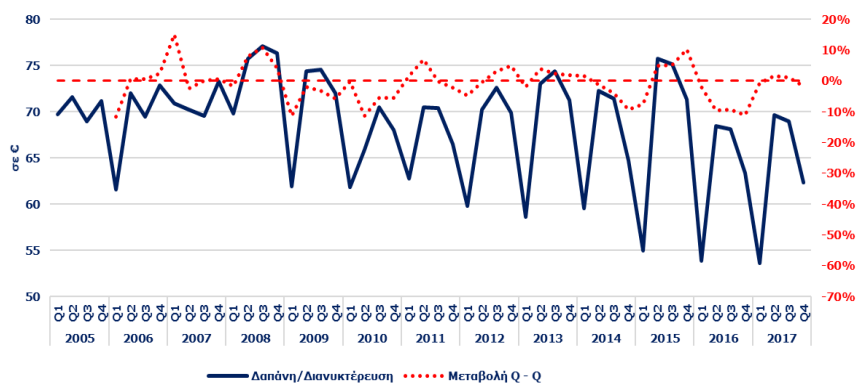
Πίνακας 3.5 Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη σε ευρώ για το 2017 και το 2005

Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη το 2017	522 ευρώ
Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη το 2005	746 ευρώ
%μεταβολής 2005-2017	-30,0%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Στο **Διάγραμμα 3.5** και τον **Πίνακα 3.6** η Μέση δαπάνη ανά διανυκτέρευση (ΜΔΔ) παρουσιάζει πτωτική τάση με πολύ πιο ήπιους ρυθμούς σε σχέση με την ΜΚΔ. Το 2017 η ΜΔΔ ανήλθε τα 68€, χαμηλότερη κατά 2€ (-3,2%) σε σύγκριση με το 2005(€70). Η μείωση της ΜΔΔ καταγράφηκε σε τέσσερα έτη (2009: -3,6%, 2010: -6,7%, 2014:-3,7% και 2016: -9,4%).

Διάγραμμα 3.5 Δαπάνη/Διανυκτέρευση και μεταβολή της ανά τρίμηνο, 2005-2017

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

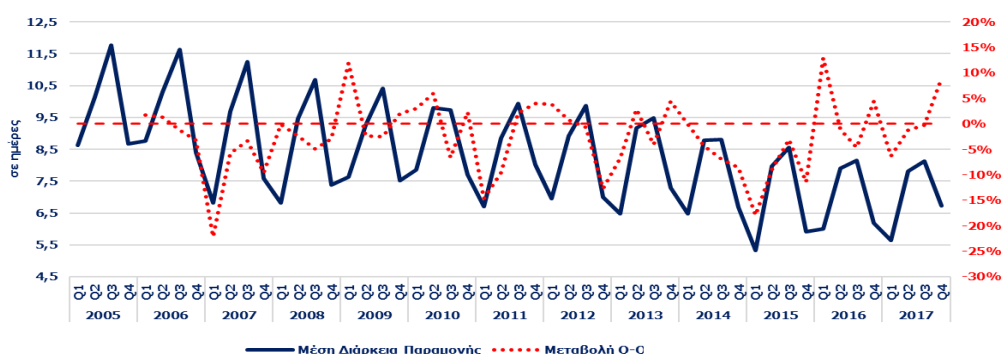
Πίνακας 3.6 Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη/διανυκτέρευση σε ευρώ για το 2017 και το 2005

Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη/διανυκτέρευση στην Ελλάδα το 2017	Ευρώ	68
Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη/διανυκτέρευση στην Ελλάδα το 2005	Ευρώ	70
%μεταβολής 2005-2017		-3,2%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Η μέση διάρκεια παραμονής σύμφωνα με το **Διάγραμμα 3.6** και τον **Πίνακα 3.7**, παρουσιάζει σταθερή πτωτική τάση την περίοδο 2005-2017 με εξαίρεση το 2017 που παρουσιάζει άνοδο κατά 0,5%. Το 2017 η μέση διάρκεια παραμονής ήταν 7,7 ημέρες , χαμηλότερη κατά 27,6% σε σχέση με το 2005 που ήταν 10,7 ημέρες. Το 2017 καταγράφεται η δεύτερη χαμηλότερη τιμή μετά το 2016 που ήταν 7,7 ημέρες επίσης.

Διάγραμμα 3.6 Μέση διάρκεια παραμονής και μεταβολή της ανά τρίμηνο, 2005-2017

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Πίνακας 3.7 Μέση διάρκεια παραμονής σε ημέρες το 2017 και το 2005

Μέση διάρκεια παραμονής σε ημέρες στην Ελλάδα το 2017	7,7 ημέρες
Μέση διάρκεια παραμονής σε ημέρες στην Ελλάδα το 2005	10,7 ημέρες
%μεταβολής 2005-2017	-27,6%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Συμπερασματικά, οι βασικοί δείκτες του εισερχόμενου τουρισμού, σε αντίθεση με τα βασικά μεγέθη καταγράφουν μείωση, με ιδιαίτερα έντονη αυτή της μέσης διάρκειας παραμονής που οδηγεί και σε αντίστοιχη της μέσης κατά κεφαλήν δαπάνης ενώ οριακή είναι η μείωση της ημερήσιας δαπάνης.

Στον **Πίνακα 3.8**, η Κεντρική Μακεδονία, το Νότιο Αιγαίο, η Αττική, η Κρήτη και τα Ιόνια νησιά είναι οι περιφέρειες με τις μεγαλύτερες εισερχόμενες ροές τουριστών. Η Κεντρική Μακεδονία έχει το μεγαλύτερο αριθμό επισκέψεων ενώ η Κρήτη και το Νότιο Αιγαίο υπερτερούν σε εισπράξεις. Σε εισπράξεις υπερτερεί και η Αττική ενώ τα Ιόνια νησιά βρίσκονται χαμηλότερα από την Κεντρική Μακεδονία. Οι πέντε αυτές περιφέρειες δέχονται το 84% των επισκέψεων του συνόλου της χώρας (26 εκ. στο σύνολο της χώρας), το 87% των διανυκτερεύσεων (181 εκ.) και 89% των εισπράξεων (12,6 δισ.€). Ο κάθε επισκέπτης της Ελλάδας κατά μέσο όρο επισκέπτεται από 1 έως 1,2 Περιφέρειες, με μέσο όρο 1,14 Περιφέρειες. Εξαιρέση αποτελούν οι επισκέπτες από ΗΠΑ και λοιπές χώρες που προσπαθούν σε ένα τους ταξίδι στην Ελλάδα να επισκεφθούν το μέγιστο αριθμό προορισμών. Το μικρότερο αριθμό επισκέψεων έχουν οι επισκέπτες από τις Βαλκανικές χώρες και την Τουρκία. Η F.Y.R.O.M(Βόρεια Μακεδονία) (1,00), η Βουλγαρία (1,02), η Σερβία (1,03), η Ρουμανία (1,06), η Τουρκία (1,14) και η Αλβανία (1,15).

Πίνακας 3.8 Κατανομή επισκέψεων, διανυκτερεύσεων και εισπράξεων σε % εισερχόμενων ταξιδιωτών ανά Περιφέρεια το 2017

Περιφέρειες	Επισκέψεις (%)	Διανυκτερεύσεις (%)	Εισπράξεις (%)
Νότιο Αιγαίο	19	22	26
Κ.Μακεδονία	23	19	13
Κρήτη	15	19	23
Αττική	17	14	15
Ιόνια Νησιά	10	12	12
Α. Μακεδονία-Θράκη	4	3	2
Πελοπόννησος	2	2	2
Θεσσαλία	2	2	2
Ήπειρος	2	2	2
Βόρειο Αιγαίο	1	2	1

Δυτική Ελλάδα	2	1	1
Στερεά Ελλάδα	1	1	1
Δυτική Μακεδονία	1	0	0

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Στον **Πίνακα 3.9** παρουσιάζονται ο αριθμός των επισκέψεων τουριστών ανά περιφέρεια και οι κυριότερες χώρες προέλευσης τους ανά περιφέρεια αντίστοιχα. Η Κεντρική Μακεδονία κατέχει την πρώτη θέση με 7.262 χιλ. επισκέψεις και το μεγαλύτερο μέρος των επισκεπτών της προέρχονται από την Βουλγαρία 1.700 χιλ., από τη F.YR.O.M. (Βόρεια Μακεδονία) 1.514 χιλ. και από τη Σερβία 887 χιλ. Το σύνολο δηλαδή των τουριστών της προέρχονται από τις γειτονικές της χώρες. Το Νότιο Αιγαίο στη δεύτερη θέση με 5.841 χιλ. και το μεγαλύτερο μέρος των επισκεπτών του προέρχονται από τη Γερμανία 911 χιλ. και τη Γαλλία 486 χιλ. Η Περιφέρεια Αττικής βρίσκεται στην τρίτη θέση με χώρες προέλευσης των επισκεπτών της τις ΗΠΑ 616 χιλ., το Ηνωμένο Βασίλειο 421 χιλ., και την Κύπρο 387 χιλ. Οι επισκέψεις για την Κρήτη ανήλθαν σε 4.806 χιλ., ενώ το μεγαλύτερο μέρος προήλθε από τη Γερμανία 1.296 χιλ. και ακολούθησε το Ην. Βασίλειο 692 χιλ. και η Γαλλία 473 χιλ.. Την πεντάδα των Περιφερειών συμπληρώνουν τα Ιόνια Νησιά με 2.966 χιλ. επισκέψεις. Το μεγαλύτερο μέρος των επισκέψεων προήλθε από το Ην. Βασίλειο 896 χιλ., την Ιταλία 326 χιλ. και τη Γερμανία 224 χιλ.. Στην έκτη θέση βρίσκεται η Περιφέρεια Αν. Μακεδονίας και Θράκης με 1.349 χιλ. επισκέψεις, με τον κύριο όγκο επισκέψεων από τη την Τουρκία 449 χιλ., τη Βουλγαρία 418 χιλ. και τη Γερμανία 100 χιλ. Η Τουρκία και η Βουλγαρία στην Περιφέρεια αντιπροσωπεύουν το 64,2% των επισκέψεων. Στην έβδομη θέση βρίσκεται η Περιφέρεια Πελοποννήσου με 727 χιλ. επισκέψεις με βασικές αγορές τη Γερμανία 103 χιλ., τις ΗΠΑ 67 χιλ. και τη Γαλλία 62 χιλ.. Η Περιφέρεια Ηπείρου βρίσκεται, με 713 χιλ. επισκέψεις, στην όγδοη θέση κατάταξης με κύριες πηγές την Αλβανία 203 χιλ., τη Γερμανία 75 χιλ. και το Ην. Βασίλειο 56 χιλ.. Στην ένατη θέση βρίσκεται η Περιφέρεια της Θεσσαλίας, με 694 χιλ. επισκέψεις και κύριες πηγές την Ιταλία 109 χιλ., το Ην. Βασίλειο 97 χιλ. και τη Γερμανία 92 χιλ..

Πίνακας 3.9 Επισκέψεις ανά Περιφέρεια,2017

Περιφέρεια	Επισκέψεις(σε χιλιάδες)	%
Κεντρική Μακεδονία	7.262	23,4%
Νότιο Αιγαίο	5.841	18,8%
Αττική	5.137	16,6%
Κρήτη	4.806	15,5%

Ιόνια Νησιά	2.966	9,6%
Αν .Μακεδονία &Θράκη	1.349	4,3%
Πελοπόννησος	727	2,3%
Ήπειρος	713	2,3%
Θεσσαλία	694	2,2%
Δυτική Ελλάδα	563	1,8%
Στερεά Ελλάδα	376	1,2 %
Βόρειο Αιγαίο	364	1,2%
Δυτική Μακεδονία	222	0,7%
Σύνολο	31.021	100%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Στους **Πίνακες 3.10** και **3.11** παρουσιάζονται οι επισκέψεις, οι διανυκτερεύσεις και οι εισπράξεις ανά χώρα προέλευσης καθώς και η δαπάνη ανά χώρα προέλευσης αντίστοιχα. Οι επισκέπτες από την Γερμανία καλύπτουν το 13,2% του συνόλου των επισκέψεων στη χώρα μας και βρίσκονται στην πρώτη θέση, το 17,9% επί του συνόλου των διανυκτερεύσεων και το 18% επί του συνόλου των εισπράξεων. Παραμένει στην πρώτη θέση στη δαπάνη ανά επίσκεψη με 624 €, στη δαπάνη ανά διανυκτέρευση με 68€ και στη ΜΔΠ με 9,2 ημέρες. Ακολουθούν το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία , η Ιταλία, οι ΗΠΑ και η Ρωσία.

Πίνακας 3.10 Επισκέψεις-διανυκτερεύσεις και εισπράξεις ανά χώρα προέλευσης το 2017

Χώρες	Επισκέψεις		Διανυκτερεύσεις		Εισπράξεις	
	Χιλιάδες	%	Χιλιάδες	%	Χιλιάδες	%
Γερμανία	4.090	13,2	37.647	17,9	2.553	18,0

Ην. Βασίλειο	3.239	10,4	26.552	12,7	2.065	14,5
Γαλλία	1.724	5,6	12.268	5,8	994	7,0
Ιταλία	1.665	5,4	12.042	5,7	753	5,3
ΗΠΑ	1.421	4,6	9.549	4,6	814	5,7
Ρωσία	691	2,2	5.885	2,8	418	2,9
Σύνολο αγορών	31.021	100	209.855	100	14.202	100

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Πίνακας 3.11 Δαπάνη ανά επίσκεψη- ανά διανυκτέρευση και ΜΔΠ/ημέρες ανά χώρα προέλευσης το 2017

Χώρες	Δαπάνη ανά επίσκεψη(€)	Δαπάνη ανά διανυκτέρευση (€)	Μέση διάρκεια παραμονής σε ημέρες
Γερμανία	624	68	9,2
Ην. Βασίλειο	637	78	8,2
Γαλλία	577	81	7,1
Ιταλία	453	63	7,2
ΗΠΑ	573	85	6,7
Ρωσία	605	71	8,5
Μέσος όρος Ελλάδος	458	68	6,8

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος -Επεξεργασία SETE Intelligence

Το ΑΕΠ της χώρας σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, σε τρέχουσες τιμές διαμορφώθηκε στα 177.735 εκ.€ αυξημένο κατά 1,8% σε σύγκριση με το 2016 (**Πίνακας 3.12**). Η άμεση συνεισφορά του τουρισμού στη διαμόρφωση του ΑΕΠ ανήλθε στο 10,3% και ήταν αυξημένη κατά 9,3% σε σχέση με το 2016. Εάν συνυπολογιστούν τα πολλαπλασιαστικά οφέλη η συνολική συνεισφορά ανέρχεται μεταξύ 40,3 και 48,5 δις €. Δηλαδή κυμάνθηκε μεταξύ 22,6% του ΑΕΠ και 27,3% του ΑΕΠ, ώστε ο τουρισμός να αποτελεί βασικό πυλώνα της οικονομίας της χώρας μας. Το ΑΕΠ παρουσίασε αύξηση 2,0% ενώ η τουριστική δραστηριότητα αυξήθηκε κατά €1.559 εκ. άμεσα και περίπου 3.430/4.132 εκ. € έμμεσα και άμεσα. Τέλος το 90% του τουριστικού εισοδήματος προέρχεται από το εξωτερικό ώστε να καθιστά τον τουρισμό κυρίως εξαγωγική δραστηριότητα.

Πίνακας 3.12 Σύγκριση δαπανών με το ΑΕΠ (%)

Κατηγορία δαπάνης	2016, € εκ.	2017, € εκ.
Δαπάνη εισερχόμενων τουριστών	12.749	14.202
Δαπάνη τουριστών κρουαζιέρας	457	462
Δαπάνη εταιρειών κρουαζιέρας	169	171
Αερομεταφορές	1.326	1.432
Θαλάσσιες μεταφορές	133	90
Εγχώριος τουρισμός	1.287	1.323
Επενδύσεις	615	615
Άμεση επίπτωση τουρισμού	16.736	18.295
ως % ΑΕΠ	9,6	10,3
Έμμεσο και άμεσο αποτέλεσμα	36.818	40.249
ως % ΑΕΠ	21,1	22,6
ΑΕΠ	174.199	177.735

Πηγή: SETE Intelligence

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η συλλογή στοιχείων για την κατανομή εσόδων ανά περιφέρεια (**Πίνακας 3.13**) είναι δύσκολη, για το λόγο αυτό τα στοιχεία που είναι διαθέσιμα είναι προσεγγιστικά και συγκρίνονται με το ΑΕΠ κάθε περιφέρειας. Αξίζει να αναφερθεί η εντυπωσιακή συμμετοχή του τουρισμού στο ΑΕΠ στα νησιά Νοτίου Αιγαίου (76,8%) και στην Κρήτη (47,4%). Τα νησιά του Νοτίου Αιγαίου έχουν το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ (18.153€) μετά την Αττική ενώ η Κρήτη και τα Ιόνια νησιά από τα υψηλότερα.

Πίνακας 3.13 Κατανομή του ΑΕΠ (%) των περιφερειών

Περιφέρεια	%κατανομή εσόδων εισερχόμενου τουρισμού 2017	αναλογία άμεσης τουριστικής δαπάνης 2017-σε € εκ.	%κατανομή ΑΕΠ περιφέρειας 2017-σε € εκ.	Άμεση συμβολή τουρισμού στο ΑΕΠ περιφέρειας, 2017	κατά κεφαλήν ΑΕ 2015-σε € εκ.
Ν. Αιγαίο	25,7	4.706	6.127	76,8	18.153
Κρήτη	23,0	4.199	8.858	47,4	13.912
Αττική	14,7	2.603	85.055	3,2	22.192
Κεντρ.Μακεδονία	13,0	2.386	23.908	10,0	12.557
Ιόνια Νησιά	12,5	2.286	3.132	73,0	15.039
Πελοπόννησος	2,2	396	7.840	5,0	13.358
Θεσσαλία	2,0	373	9.139	4,1	12.393
Αν.Μακεδονία & Θράκη	2,0	363	6.815	5,3	11.164
Ήπειρος	1,5	279	3.918	7,1	11.500
Δυτ.Ελλάδα	1,1	205	8.180	7,1	11.500
Β.Αιγαίο	1,2	215	2.501	8,6	12.582
Στερεά Ελλάδα	0,8	146	7.923	1,8	14.117
Δυτ.Μακεδονία	0,3	58	5.339	1,3	15.642

Σύνολο χώρας	100	18.295	177.735	10,3	16.294
--------------	-----	--------	---------	------	--------

Πηγή: Έρευνα εργατικού δυναμικού ΕΛΣΤΑΤ, Επεξεργασία SETE Intelligence

Ο τουρισμός εκτός από τη συμβολή του στο ΑΕΠ της χώρας συμβάλλει αποφασιστικά όπως φαίνεται στον **(Πίνακα 3.14)** και στο **Διάγραμμα 3.7** στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Η πορεία αυτή συνεχίστηκε και το 2017 ιδιαίτερα το 2^ο και 3^ο τρίμηνο, όπου η απασχόληση στον τουρισμό στα καταλύματα και την εστίαση αυξήθηκε 6,6% και 4,6 % αντίστοιχα.

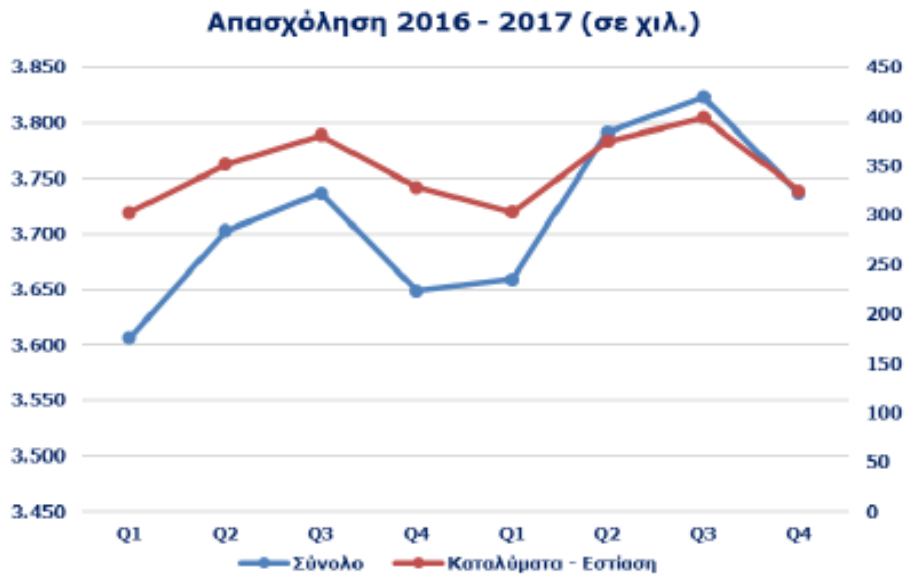
Πίνακας 3.14 Απασχόληση για τα έτη 2016-2017/τετράμηνο(χιλ.)

	Εξέλιξη απασχόληση για τα έτη 2016-2017/τετράμηνο (σε χιλ)							
	2016				2017			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
Σύνολο	3.606	3.703	3.737	3.649	3.659	3.791	3.824	3.736
% μεταβολή					1,5	2,4	2,3	2,3
Καταλύματα-εστίαση	303	352	381	329	303	375	399	325
% μεταβολή					0,2	6,6	4,6	-1,0

Πηγή: Έρευνα εργατικού δυναμικού ΕΛΣΤΑΤ, Επεξεργασία SETE Intelligence

Διάγραμμα 3.7 Απασχόληση 2016-2017(χιλ.)

Πηγή: Έρευνα εργατικού δυναμικού ΕΛΣΤΑΤ -Επεξεργασία SETE Intelligence

Από όλα τα παραπάνω εκμειεύεται το συμπέρασμα ότι ο τουρισμός το 2017 παρουσίασε αύξηση εσόδων από το εξωτερικό κατά 11,4% ή 1.453εκ. € και συνολική αύξηση της δραστηριότητας σε 1559 εκ. €. Συνέβαλε επίσης άμεσα στη δημιουργία του 10,3% του ΑΕΠ της χώρας ενώ η άμεση και έμμεση συμβολή του έφθασε το 22,6% έως 27,3%. Επιπλέον υπολογίζεται ότι από κάθε 1€ τουριστικής δραστηριότητας δημιουργείται επιπλέον 1,2€ έως 1,65€ πρόσθετης οικονομικής δραστηριότητας. Με λίγα λόγια, ο τουρισμός είναι ένας κλάδος που προκαλεί διάχυτες ωφέλειες στην οικονομία. Η Κρήτη, το Νότιο Αιγαίο και τα νησιά του Ιονίου συνεισφέρουν με τον τουρισμό άμεσα άνω του 47,4% ,76,8%,και 73% αντίστοιχα του ΑΕΠ των Περιφερειών τους. Οι Περιφέρειες αυτές έχουν από τα υψηλότερα κατά κεφαλήν ΑΕΠ στη χώρα. Ο τουρισμός λοιπόν παίζει σημαντικό ρόλο στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των περιοχών στις οποίες αναπτύσσεται. Συμβάλει άμεσα στην αύξηση της απασχόλησης, ιδιαίτερα σε περιόδους αιχμής (Q3) στο 16,9% της απασχόλησης και συνολικά άμεσα και έμμεσα μεταξύ 37,2% και 44,8%. Τέλος αποτελεί σημαντικό παράγοντα μείωσης της ανεργίας, ενώ είναι φανερό πόσο σημαντικός είναι για την οικονομία της χώρας μας, αλλά και η δυναμική που εκφράζει.

Κεφάλαιο 4: Ερευνητικό μέρος

4.1 Δεδομένα και μεθοδολογία έρευνας

Τα δεδομένα της έρευνας που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση της είναι ετήσια και καλύπτουν τη χρονική περίοδο από 2002 έως 2017 στην Ελλάδα. (Παράρτημα-Πίνακας 4.1) Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από τις βάσεις δεδομένων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) και του ΣΕΤΕ. Πραγματοποιήθηκαν οικονομετρικοί μέθοδοι με τη χρήση του μοντέλου πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης με στόχο τη διερεύνηση των παραμέτρων που επηρεάζουν την πορεία του τουριστικού ΑΕΠ. Οι υπό μελέτη παράμετροι παρουσιάζονται αναλυτικότερα ακολούθως.

4.2 Περιγραφή και παρουσίαση των μεταβλητών

Στην ενότητα αυτή γίνεται περιγραφή και παρουσίαση των μεταβλητών που χρησιμοποιούνται στην παρακάτω γραμμική εξίσωση ώστε να γίνουν κατανοητές. Οι μεταβλητές χωρίζονται σε εξαρτημένη και ανεξάρτητες.

Η συνάρτηση που χρησιμοποιήθηκε είναι γραμμική και έχει την εξής μορφή:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \varepsilon_i$$

Η εξαρτημένη μεταβλητή είναι η:

Y_i = (ΑΕΠΤ)

όπου ΑΕΠΤ εκφράζεται η συμβολή του Τουρισμού στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της Ελλάδας σε ποσοστό %

Οι ανεξάρτητες μεταβλητές είναι οι εξής:

X_1 = (Απασχόληση)

Όπου απασχόληση εκφράζεται η συνολική απασχόληση στην Ελλάδα στους τομείς του τουρισμού σε χιλιάδες εργαζόμενους,

X_2 = (Συμμετοχή στην Απασχόληση %)

Όπου συμμετοχή στην απασχόληση εκφράζεται το ποσοστό των εργαζομένων στον τουρισμό στην Ελλάδα σε σχέση με τους συνολικά εργαζόμενους στη χώρα,

X_3 = (Έσοδα)

Όπου έσοδα, αναφέρεται το σύνολο των ετήσιων εσόδων της χώρας αποκλειστικά από οικονομικές εισροές τουριστών (όλα τα είδη δαπανών) σε δισεκατομμύρια ευρώ,

X4=(Αφίξεις)

Όπου αφίξεις, αναφέρεται ο αριθμός ατόμων που καταφθάνουν στη χώρα ως τουρίστες με οποιοδήποτε μέσο μαζικής μεταφοράς σε εκατομμύρια επισκέπτες,

X5=(Μέση κατά κεφαλή δαπάνη)

Όπου ΜΚΔ, αναφέρεται η μέση τιμή της δαπάνης του εκάστοτε τουρίστα κατά την ολική περίοδο διαμονής του στη χώρα σε ευρώ και

ϵ_i = εκτίμηση σφάλματος-υπόλοιπο(residual)

4.3 Στατιστική ανάλυση

- Διαγραμματική απεικόνιση και περιγραφικά στατιστικά μεταβλητών

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται η διαγραμματική απεικόνιση των μεταβλητών (Παράρτημα-Διάγραμμα 4.1) και υπολογίστηκαν περιγραφικά μέτρα, τα οποία εκφράστηκαν ως Median (διάμεσος), Interquartile Interval-IQR (Ενδο-τεταρτημοριακό εύρος) και minimum-maximum value (ελάχιστη-μέγιστη τιμή), αφού όλες οι μεταβλητές ήταν ποσοτικές. Το ενδοτεταρτημοριακό εύρος (IQR: interquartile range) είναι η διαφορά μεταξύ του 3ου (Q3) και του 1ου (Q1) τεταρτημορίου, $IQR = Q3 - Q1$. Στην ουσία, τα τεταρτημόρια χωρίζουν τα δεδομένα σε 4 ίσα μέρη (τέταρτα) όπως η διάμεση τιμή διχοτομεί τα δεδομένα σε δύο ίσα μέρη. Το ενδοτεταρτημοριακό εύρος περιλαμβάνει το ενδιάμεσο 50% των παρατηρήσεων. Το υπόλοιπο 50% των παρατηρήσεων βρίσκεται έξω από αυτό το εύρος και μάλιστα το 25% είναι μικρότερες από το Q1 και το 25% είναι μεγαλύτερες από το Q3. Όπως είχε αναφερθεί, η διάμεση τιμή θεωρείται το 2ο τεταρτημόριο και συμβολίζεται με Q2. Ο υπολογισμός του IQR προτιμάται όταν παρατίθεται η διάμεσος (median), καθώς και όταν έχουμε μεταβλητές σε βάθος χρόνου και όχι σε μια χρονική στιγμή. (Παράρτημα-Πίνακας 4.2).

- Έλεγχος κανονικότητας

Πραγματοποιήθηκε έλεγχος κανονικότητας των κατανομών όλων των μεταβλητών με τη χρήση του Kolmogorov-Smirnov test. Οι μεταβλητές ακολουθούν κανονική κατανομή αν $p\text{-value} > 0,05$ (Παράρτημα-Πίνακας 4.3).

- Συσχέτιση μεταξύ μεταβλητών

Η συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών αποδεικνύει το βαθμό αλληλεξάρτησης μεταξύ τους και χαρακτηρίζεται ως θετική, αρνητική ή ουδέτερη. Ο συντελεστής συσχέτισης είναι η ρίζα του συντελεστή προσδιορισμού R, ο οποίος λαμβάνει τιμές από 0 έως 1. Ο συντελεστής συσχέτισης κυμαίνεται από -1 έως 1. Η αλληλεξάρτηση των μεταβλητών χαρακτηρίζεται θετική, όταν η αύξηση της τιμής μιας μεταβλητής οδηγεί στην αύξηση της άλλης. Σε αντίθετη περίπτωση ονομάζεται αρνητική σχέση. Για τις τιμές 1 και -1 ισχύει θετική και αρνητική σχέση. Επιπρόσθετα, εφαρμόστηκε ο δείκτης συσχέτισης Pearson coefficient (Pearson r) για την ανάδειξη συσχετίσεων μεταξύ μεταβλητών (Παράρτημα-Πίνακας 4.4).

- Μοντέλο παλινδρόμησης

Εφαρμόστηκε το μοντέλο γραμμικής παλινδρόμησης (Linear regression) για τη δημιουργία ενός πολύ-παραγοντικού μοντέλου διερεύνησης των παραγόντων που επηρεάζουν την εξαρτημένη μεταβλητή που ήταν η συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ (Παράρτημα-Πίνακας 4.5).

4.4 Αποτελέσματα

Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε στο στατιστικό πρόγραμμα IBM SPSS 24, ενώ όλοι οι έλεγχοι εφαρμόστηκαν σε επίπεδο σημαντικότητας $\alpha=0,05$.

Στον πίνακα 4.2 παρατίθενται τα περιγραφικά στοιχεία. Για την περίοδο της μελέτης, το μέσο ΑΕΠ ήταν 16,65 (IQR=2,5), η απασχόληση 797400 (IQR=124486), η συμμετοχή στην απασχόληση ήταν 18,5 (IQR=2), ενώ τα έσοδα ήταν 11δισ. (IQR=2,1), οι αφίξεις 15,7εκατ. (IQR=6,5) και η μέση κατά κεφαλήν δαπάνη ήταν 675 (IQR=144).

Στον πίνακα 4.3 έγινε έλεγχος κανονικότητας των κατανομών όλων των μεταβλητών με τη χρήση του Kolmogorov-Smirnov test και διαπιστώθηκε ότι όλες οι μεταβλητές ακολουθούσαν κανονική κατανομή ($pvalue>0,05$), έτσι ακολουθήθηκε παραμετρικός έλεγχος εκτός από τη συμμετοχή στην απασχόληση ($pvalue<0,05$) που εμφάνιζε λοξότητα παραπέμποντας σε μη παραμετρικούς ελέγχους.

Ο πίνακας 4.4 αποτυπώνει τη συσχέτιση των υπό μελέτη μεταβλητών (τόσο των ανεξάρτητων όσο και της εξαρτημένης) καθώς και τη χρονική περίοδο εξέτασης. Είναι εμφανές ότι με το πέρασμα του χρόνου (όσο ανεβαίνουν τα έτη) η συμμετοχή στην απασχόληση παρουσιάζει ανοδική πορεία με στατιστικά σημαντική διαφορά ($r=0,52$, $Pvalue=0,04$). Το ίδιο συμβαίνει από αφίξεις ($r=0,76$, $Pvalue=0,03$), ενώ αντίστροφη ισχυρή συσχέτιση εμφανίζεται στη μέση κατά κεφαλήν δαπάνη ($r= -0,89$, $Pvalue<0,001$). Επιπρόσθετα, το ΑΕΠ με την απασχόληση παρουσιάζουν μια μέτρια θετική συσχέτιση ($r=0,64$, $Pvalue=0,03$), η οποία ισχυροποιείται αισθητά μεταξύ του ΑΕΠ και του δείκτη συμμετοχής στην απασχόληση ($r=0,81$, $Pvalue<0,001$), και μεταξύ ΑΕΠ και εσόδων ($r=0,72$, $Pvalue=0,04$). Αντιστρόφως ανάλογη είναι η σχέση ΑΕΠ και μέσης κατά κεφαλήν δαπάνης ($r= -0,75$, $Pvalue=0,02$). Παράλληλα, ο δείκτης συμμετοχής στην απασχόληση φαίνεται να σχετίζεται αρνητικά με τα έσοδα ($r= -0,63$, $Pvalue=0,04$), παρατήρηση η οποία εμφανίζεται μετά το 2009 (έτος έναρξης οικονομικής κρίσης). Τέλος, τα έσοδα τείνουν να αυξάνουν όσο αυξάνονται οι αφίξεις ($r=0,79$, $Pvalue=0,03$), ενώ κυρίως μετά το 2009 όσο αυξάνονται οι αφίξεις τόσο μειώνεται η μέση κατά κεφαλήν δαπάνη ($r= -0,91$, $Pvalue<0,001$).

Ο πίνακας 4.5 στο παράρτημα, προχωρά στο σχεδιασμό ενός πολυπαραγοντικού μοντέλου παλινδρόμησης το οποίο εκτιμά τις μεταβλητές που επιδρούν στην εξαρτημένη μεταβλητή του ΑΕΠ, ως κύριο οικονομικό δείκτη της χώρας.

Άρα η γραμμική εξίσωση που περιγράφεται στο κεφάλαιο 4.2 που είναι η εξής:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \varepsilon_i \quad \text{παίρνει τη μορφή:}$$

$$Y = 2,5 + (-0,004)X_1 + 0,03X_2 + 1,2X_3 + 2,7X_4 + 1,4X_5 + 0,4$$

Όπως γίνεται εμφανές από τον πίνακα 4.5 του παραρτήματος οι μεταβλητές «απασχόληση», «συμμετοχή στην απασχόληση» και «έσοδα» δεν είναι στατιστικά σημαντικές διότι ($pvalue>0,05$), άρα δεν παρουσιάζουν στατιστική εφαρμογή στο παρόν μοντέλο.

Οι δύο ανεξάρτητες μεταβλητές (μέση κατά κεφαλήν δαπάνη και αφίξεις) παίζουν στατιστικά σημαντικό ρόλο ($pvalue<0,05$), με θετικό πρόσημο. Πιο συγκεκριμένα, οι δύο αυτοί παράγοντες βρέθηκε να αυξάνουν την πιθανότητα αύξησης του ΑΕΠ για κάθε μονάδα ανόδου τους. Αυτοί είναι οι αφίξεις (adjusted $\beta=2,7$, $95\%CI=2,2-3,2$) και η μέση κατά κεφαλήν δαπάνη (adjusted $\beta=1,4$, $95\%CI=1,1-1,7$). Ο δείκτης β αποτελεί το δείκτη πιθανοφάνειας του μοντέλου γραμμικής παλινδρόμησης το οποίο εφαρμόστηκε και αναφέρεται στην πιθανότητα επίδρασης μιας ανεξάρτητης μεταβλητής ως προς την εξαρτημένη. Το μοντέλο εμφάνισε τη βέλτιστη εφαρμοστικότητα και αξιοπιστία με $R^2=0.87$.

Κεφάλαιο 4: Συζήτηση-Συμπεράσματα

4.1. Κύρια ευρήματα

Όπως φάνηκε από τα αποτελέσματα, αρκετές μεταβλητές τουριστικής δραστηριότητας συσχετίζονται μεταξύ τους ή με μεταβλητές οικονομικής ανάπτυξης ή με την παράμετρο του χρόνου. Συγκριμένα, με το πέρασ του χρόνου η συμμετοχή του τουρισμού στην απασχόληση και οι αφίξεις τουριστών τείνουν να αυξάνονται. Το αντίθετο συμβαίνει με τη μέση κατά κεφαλή δαπάνη που παραπέμπει σε μείωση των δαπανών των τουριστών όταν επισκέπτονται τη χώρα μας, είτε λόγω μείωσης του προϋπολογισμού τους ή της επιθυμίας τους να καταναλώνουν των όγκο χρημάτων που δαπανούσαν παλαιότερα. Παράλληλα, η απασχόληση φαίνεται να αποτελεί μια παράμετρο που συσχετίζεται με το ΑΕΠ άμεσα μιας και όσο αυξάνεται η πρώτη τόσο αυξάνεται και το ΑΕΠ. Θετικό ήταν το εύρημα ότι όσο αυξάνονται οι αφίξεις τόσο αυξάνονται και τα έσοδα, ενώ μάλιστα τα τελευταία χρόνια είχαμε άνοδο των αφίξεων και των εσόδων. Ένα μη αναμενόμενο εύρημα, αλλά υψηλού ενδιαφέροντος και ερμηνείας ήταν η αρνητική συσχέτιση μεταξύ του δείκτη συμμετοχής του τουρισμού στην απασχόληση και των εσόδων, ειδικότερα μετά το 2009 (έτος έναρξης οικονομικής κρίσης). Αυτό μπορεί να υποδηλώνει το γεγονός ότι παρόλο που ενδέχεται να υπάρξει άνοδος των εσόδων από τον τουρισμό, δεν μετεγγράφεται ή δεν απορροφάται και σε αύξηση της απασχόλησης στον τουριστικό κλάδο (πχ. μικρός αριθμός εργαζομένων για περισσότερες ώρες/μέρες/αρμοδιότητες).

Τέλος, μέσω των μοντέλων παλινδρόμησης παρατηρήθηκαν ενδιαφέρουσες αλληλεπιδράσεις, με ουσιαστικότερη αυτή της συμβολής της μέσης κατά κεφαλή δαπάνης και των αφίξεων στην αύξηση της συμβολής του τουρισμού στο ΑΕΠ.

4.2. Σύνδεση με την υφιστάμενη βιβλιογραφία

Η σχέση τουρισμού-οικονομικής ανάπτυξης δεν είναι σταθερή με την πάροδο του χρόνου τόσο από άποψη μεγέθους όσο και από πλευράς κατεύθυνσης, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι οικονομικές εξελίξεις που καθοδηγούνται από τον τουρισμό και οι υποθέσεις οικονομικής ανάπτυξης του τουρισμού εξαρτώνται από την παράμετρο του χρόνου (Antonakakis et al., 2015). Επιπρόσθετα, στη μελέτη των Antonakakis et al., υπογραμμίζεται ότι η σχέση μεταξύ τουρισμού και οικονομικής ανάπτυξης φαίνεται να είναι ιδιαίτερα εξαρτημένη από σημαντικά οικονομικά γεγονότα, καθώς επηρεάζεται από τη μεγάλη ύφεση του 2007 και τη συνεχιζόμενη κρίση χρέους της Ευρωζώνης που ξεκίνησε το 2010 και στην Ελλάδα έγινε εμφανής το 2008-2009. Ο αντίκτυπος αυτών των οικονομικών γεγονότων είναι πιο έντονος στην Ελλάδα, την Κύπρο, την Πορτογαλία και την Ισπανία, ευρωπαϊκές χώρες που έχουν σημειώσει τη μεγαλύτερη οικονομική επιβράδυνση από το 2009. Παρέχονται εύλογες εξηγήσεις σχετικά με τα αποτελέσματα αυτά και προκύπτουν πολιτικές επιπτώσεις. Αυτή η παρατήρηση έγινε εμφανής και από την παρούσα μελέτη στην Ελλάδα, μιας και αρκετά ευρήματα και συσχετίσεις φάνηκε να αλλάζουν κατεύθυνση μετά από ένα συγκριμένο έτος (πχ. σχέση εσόδων με την απασχόληση πριν και μετά το 2009).

Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα της εισαγωγής, η Ελλάδα είναι μια χώρα που στηρίζει την οικονομική της ανάπτυξη κατά ένα μεγάλο βαθμό στον τουρισμό. Είναι λοιπόν εκπληκτικό το γεγονός ότι, σύμφωνα με την παρούσα αλλά και άλλες μελέτες (Antonakakis et al., 2015), η σχέση μεταξύ του ελληνικού τουριστικού τομέα και της εθνικής οικονομίας δεν είναι πολύ ισχυρή ανάλογα με τις παραμέτρους (μεταβλητές) που θα εξετάσει κανείς. Αυτό

έρχεται σε αντίθεση με τα ευρήματα προηγούμενων μελετών που υποδηλώνουν ισχυρή σχέση μεταξύ των γενικών δεικτών -ΑΕΠ και αφίξεις- (Dritsakis, 2012, Eeckels et al., 2012). Το γεγονός αυτό αποδίδεται συχνά στην οικονομική κρίση που βιώνει η χώρα και στις ιδιαίτερες συνθήκες και συνήθειες που έχουν επέλθει λόγω αυτής (Antonakakis et al., 2015, Dritsakis, 2012).

Τα τελευταία χρόνια, σε συνάρτηση με την άνοδο του τουρισμού σε πολλές χώρες του κόσμου, παρατηρείται άνοδος των μελετών (Cortes-Jimenez et al., 2010) που διερευνούν τη σχέση μεταξύ εισερχόμενου τουρισμού (αφίξεων) και δεικτών οικονομικής ανάπτυξης, με ιδιαίτερη έμφαση στις αναπτυσσόμενες χώρες ή σε χώρες που βιώνουν κοινωνικές ή/και οικονομικές δυσκολίες. Ορισμένες χώρες, όπως η Ισπανία και η Ιταλία, θεωρούνται βέλτιστα παραδείγματα μακροπρόθεσμης και διαχρονικής επίδρασης του τουρισμού στην οικονομία της χώρας.

Σύμφωνα με τη μελέτη των Cortes-Jimenez et al., και στις δύο χώρες έχει επιβεβαιωθεί η ισχυρή συσχέτιση μεταξύ ΑΕΠ και τουριστικής δραστηριότητας. Στην περίπτωση της Ιταλίας, αν εξετάσει κανείς επιπρόσθετους παραμέτρους του τουρισμού, όπως είναι το ανθρώπινο δυναμικό και η απασχόληση στον τουριστικό τομέα, τότε παρατηρεί αντιστρόφως ανάλογες σχέσεις. Παρόλο που μακροπρόθεσμα, μπορεί να επέλθει μια αύξηση στο ΑΕΠ λόγω της αύξησης των τουριστικών αφίξεων στην Ιταλία, παρατηρείται μείωση της απασχόλησης και του αριθμού του εργατικού δυναμικού (φυσική και ανθρώπινη κεφαλαιακή συσσώρευση). Αντίστοιχα ευρήματα, παρουσίασε και η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία για την περίπτωση της Ελλάδος. Είναι εμφανές λοιπόν ότι παράμετροι όπως το ανθρώπινο δυναμικό και η απασχόληση δε θα πρέπει να παραλείπονται από τέτοιες μελέτες μιας και μπορεί να διαδραματίσουν σημαντικό και διαφορετικό ρόλο ανά περίπτωση χώρας. Το ίδιο ισχύει και για τις πολιτικές οικονομικής και τουριστικής ανάπτυξης, οι οποίες θα πρέπει να συμπεριλάβουν μέτρα ενίσχυσης και διαφύλαξης της απασχόλησης στον τουριστικό κλάδο προκειμένου να επιτευχθεί η μακροπρόθεσμη και διαχρονική οικονομική ανάπτυξη (Du et al., 2016).

Τέλος, μια άλλη παράμετρος η οποία αναδείχθηκε από την παρούσα πτυχιακή και φάνηκε να επιδρά σημαντικά στην αύξηση του σχετικού με τον τουρισμό ΑΕΠ ήταν η κατά κεφαλήν δαπάνη των τουριστών. Η διεθνής βιβλιογραφία συμφωνεί με αυτό, υπογραμμίζοντας ότι ο τουρισμός μπορεί να τονώσει άλλες οικονομικές βιομηχανίες μέσω άμεσων και έμμεσων κατευθύνσεων. Η αύξηση των τουριστικών δαπανών μπορεί να οδηγήσει σε πρόσθετη δραστηριότητα σε συναφείς βιομηχανίες και η συνολική μεταβολή του κέρδους που συνδέεται με αυτήν θα είναι μεγαλύτερη από την αρχική (Gabriel Brida et al., 2016, Tang and Tan, 2013, Louca, 2006). Η κατά κεφαλήν δαπάνες των τουριστών μπορούν να αυξηθούν δίδοντας έμφαση σε ένα μεγάλο εύρος υπηρεσιών, ξεκινώντας από τη διαμονή, τη διατροφή/εστίαση, τις δραστηριότητες ψυχαγωγίας ή/και άθλησης, τα καταστήματα δώρων και τοπικών προϊόντων και άλλα (Gabriel Brida et al., 2016).

4.3. Συμπεράσματα

Η παρούσα μελέτη προσέγγισε το θέμα της συμβολής του τουρισμού στο ΑΕΠ στην Ελλάδα, αναδεικνύοντας τόσο το σημαντικό ρόλο του τουρισμού στο ΑΕΠ όσο και τη θετική ή αρνητική επίδραση διάφορων μεταβλητών τουριστικής δραστηριότητας και οικονομικής ανάπτυξης. Προκειμένου να διατηρηθεί ή και να αυξηθεί το ΑΕΠ της χώρας, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στη διατήρηση και αύξηση των αφίξεων τουριστών αλλά και στην αύξηση της κατά κεφαλήν δαπάνης. Αυτό επιβάλλει την άμεση ανεύρεση μεθόδων βελτίωσης τόσο της ποιότητας όσο και του εύρους των προσφερόμενων υπηρεσιών, καθώς και κινήτρων ή παρακινήσιμων μηχανισμών για τους τουρίστες ώστε να προσφέρουν μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού τους σε τοπικές και λοιπές υπηρεσίες στη χώρα. Για την αναβάθμιση ενός ικανοποιητικού επιπέδου ποιότητας υπηρεσιών απαραίτητη είναι η ανάγκη εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των ανθρώπων που ασχολούνται με τον τουρισμό προκειμένου να

εξασφαλίζουν τη βελτίωση της παραγωγικότητας και να παρέχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Επίσης, δε θα πρέπει να παραληφθεί η διαχείριση του οξύμωρου φαινομένου που πιθανώς σχετίζεται με την οικονομική κρίση που περνάει η χώρα, δηλαδή της αρνητικής συσχέτισης μεταξύ εσόδων και συμμετοχής του τουρισμού στην απασχόληση (αύξηση των εσόδων και μείωση της συμμετοχής του τουρισμού στην απασχόληση μετά το 2009). Η παροχή κινήτρων και προτροπής στους επιχειρηματίες τουριστικού κλάδου, για κάλυψη των αναγκών τους με ανάλογο αριθμό προσωπικού και αντίστοιχη αποζημίωση αναμένεται να συμβάλει στην εξισορρόπηση αυτής της σχέσης.

Τέλος απαιτείται περισσότερη και συνεχής έρευνα ώστε οι κλάδοι του τομέα του τουρισμού να αυξήσουν τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα που θα τους επιτρέπουν να προσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις του καταναλωτή.

Βιβλιογραφία

Ahmad, S.Z., (2015). *Entrepreneurship in the small and medium-sized hotel sector. Current Issues in Tourism*, 18 (4), pp. 328-349.

Alper Aslan (2012) *Tourism development and economic growth in the Mediterranean countries: evidence from panel Granger causality tests* Pages 363-372

Antonakakis, N., Dragouni, M., & Filis, G. (2015). *How strong is the linkage between tourism and economic growth in Europe?*. *Economic Modelling*, 44, 142-155

Ardahaey, F.T. (2011). *Economic impacts of tourism industry. International journal of business and management*, 6(8), 206–215.

Balaguer, J. & Cantavella-Jorda, M. (2010) *Tourism as a long-run economic growth factor: the Spanish case*. *Applied Economics* p.877-884

Banki, M.B., & Ismail, H.N. (2015). *Understanding the characteristics of family owned tourism micro businesses in mountain destinations in developing countries: evidence from Nigeria. Tourism Management Perspectives*, 13, pp. 18-32.

Brida, J. G., Cortes-Jimenez, I., & Pulina, M. (2013). *Has the tourism-led growth hypothesis been validated? A literature review*. *Current Issues in Tourism*, 19(5), 394-430.

Booyens, I., & Visser, G., (2010). *Tourism SMME Development on the Urban Fringe: The Case of Parys, South Africa*. *Urban Forum* 21(4), pp. 367-385.

Carrascal Incera, A., & Fernandez, M.F. (2015). *Tourism and income distribution: Evidence from a developed regional economy*. *Tourism Management*, 48, pp. 11-20

Cortes-Jimenez, I., & Pulina, M. (2010). *Inbound tourism and long-run economic growth*. *Current Issues in Tourism*, 13(1), 61-74.

Dritsakis, N. (2012). *Tourism development and economic growth in seven Mediterranean countries: A panel data approach*. *Tourism Economics*, 18(4), 801-816.

Du, D., Lew, A. A., & Ng, P. T. (2016). *Tourism and economic growth*. *Journal of Travel Research*, 55(4), 454-464.

Hociung, I.G., & Frâncu, L.G., (2012). *Globalization - tourism - communication, triangle of competitiveness on the market affected by economic crisis*. *Bucureșt Theoretical and applied economics, Academia de Studii Economice*, Volume XIX, No. 7, p. 115-128, i

Jaafar, M., & Rasoolimanesh, S.M., & Lonik, K.A.T. (2015) *Tourism growth and entrepreneurship: Empirical analysis of development of rural highlands*. *Tourism Management Perspectives*, 14, pp. 17-24.

Koens, K and Thomas, R (2015) *Understanding the contribution of small businesses in township tourism to economic development*. *Development Southern Africa*, 32 (3). 320 - 332.

Lean, H.H. & Tang, C.F., (2010). *Is the Tourism-led Growth Hypothesis Stable for Malaysia? A Note*. Int. J. Tourism Res. 12, 375–378 (2010) Published online 11 December 2009 in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com) DOI: 10.1002/jtr.759

Louca, C. (2006). *Income and expenditure in the tourism industry: Time series evidence from Cyprus*. Tourism Economics, 12(4), 603–617.

Ma, T., & Hong, T., & Zhang, H. (2015). *Tourism spatial spillover effects and urban economic growth*. Journal of Business Research 68(1), pp. 74-80.

Payne, J., & Mervar, A., (2010) *The Tourism –Growth Nexus in Croatia* Tourism Economics

Rogerson, J. M. (2014). *Changing hotel location patterns in Ekurhuleni, South Africa's industrial workshop*. Urbani Izziv 25(Special Issue), pp. S81-S95.

Singh, R. (2015) *The state of Indian tourism and hospitality research: A review and analysis of journal publications*. Tourism Management Perspectives

Tang, C. F., & Tan, E. C. (2013). *How stable is the tourism-led growth hypothesis in Malaysia? Evidence from disaggregated tourism markets*. Tourism Management 37, 52–57

Tinseth, R. (2010). *Current Market Outlook 2010*. Chicago: Boeing Commercial Airplanes.

Tisdell, Clem, & JieWen. 1991. *Foreign Tourism as an Element in PR China's Economic Development Strategy*. Tourism Management 12 (1) (March):55–67. doi:10.1016/0261-5177(91)90029-S.

UNWTO (2015). *World Tourism Barometer*, p. 1-6, Madrid

Yang, Z., Cai, & J. (2016). *Do regional factors matter? Determinants of hotel industry performance in China*. Tourism Management 52, pp. 242-253.

Zhao, W., & Ritchie, J.R.B., & Echtner, C.M. (2011). *Social capital and tourism entrepreneurship*. Annals of Tourism Research 38(4), pp. 1570-1583.

Zacharatos, G., et al., (2000) "Tourism development" Editions, Exantas

Ηλεκτρονικές πηγές:

ΕΛΣΤΑΤ, (2019). Τουρισμός-Δείκτης κύκλος εργασιών, Διαθέσιμο στο: <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/DKT51/> [πρόσβαση 5 Ιανουαρίου 2019]

Euro stat, (2010). European Commission, Tourism Satellite Accounts (TSA) in Europe, p. 1-31, Διαθέσιμο στο: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5856233/KS-TC-13-006-EN.PDF/fb18f5f6-5a0d-431e-9b78-b06b2b984607> [πρόσβαση 2 Μαρτίου 2019]

Bank of Greece, Διαθέσιμο στο: <https://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Statistics/externalsector/balance/travelling.aspx> [πρόσβαση 30 Δεκεμβρίου 2018].

Bank of Greece (2013). Bank of Greece data. Athens, Bank of Greece, Διαθέσιμο στο: <http://www.bankofgreece.gr/Pages/en/Statistics/accounts.aspx> [πρόσβαση 29 Οκτωβρίου 2018].π

Jayapalan, N., (2001). An introduction to tourism. Atlantic publishers and distributors, p. 1-95, New Delhi, Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?id=HFWjoeVCLk0C&pg=PR5&hl=el&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false [πρόσβαση 24 Ιανουαρίου 2019].

Jeetesh, K., Kashif H., & Suresh K., (2015). Positive vs. negative economic impacts of tourism development: a review of economic impact studies. 21st Asia Pacific Tourism Association Annual Conference, p.1-12, Kuala Lumpur, Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/277411573_Positive_VS_Negative_economic [πρόσβαση 10 Μαρτίου 2019].

Καραντζαβέλου Β. (2016). Συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ. Οικονομία και τουρισμός, Διαθέσιμο στο: <http://traveldailynews.gr/news/article/61352> [πρόσβαση 11 Δεκεμβρίου 2018].

OECD (2015). The Green Growth Race, OECD Observer, No. 273, Διαθέσιμο στο: http://oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/2928/The_green_growth_race.html [πρόσβαση 20 Μαρτίου 2019].

Paun, C. (2008). What is a financial crisis?, Διαθέσιμο στο: <http://cristianpaun.finantare.ro/2008/12/13/ce-este-o-crizafinanciara/>, [πρόσβαση 5 Μαρτίου 2019].

Stynes, D. J., (2012). Economic Impacts of Tourism, Michigan State University, p. 1-19, Διαθέσιμο στο: <https://msu.edu/course/prr/840/econimpact/pdf/ecimpvol1.pdf> [πρόσβαση 11 Δεκεμβρίου 2018].

United Nations University (2016). Solving the E-waste Problem (StEP) Initiative, Project, Διαθέσιμο στο: <https://unu.edu/projects/solving-the-e-waste-problem-step-initiative.html#outline> [πρόσβαση 20 Νοεμβρίου 2019]

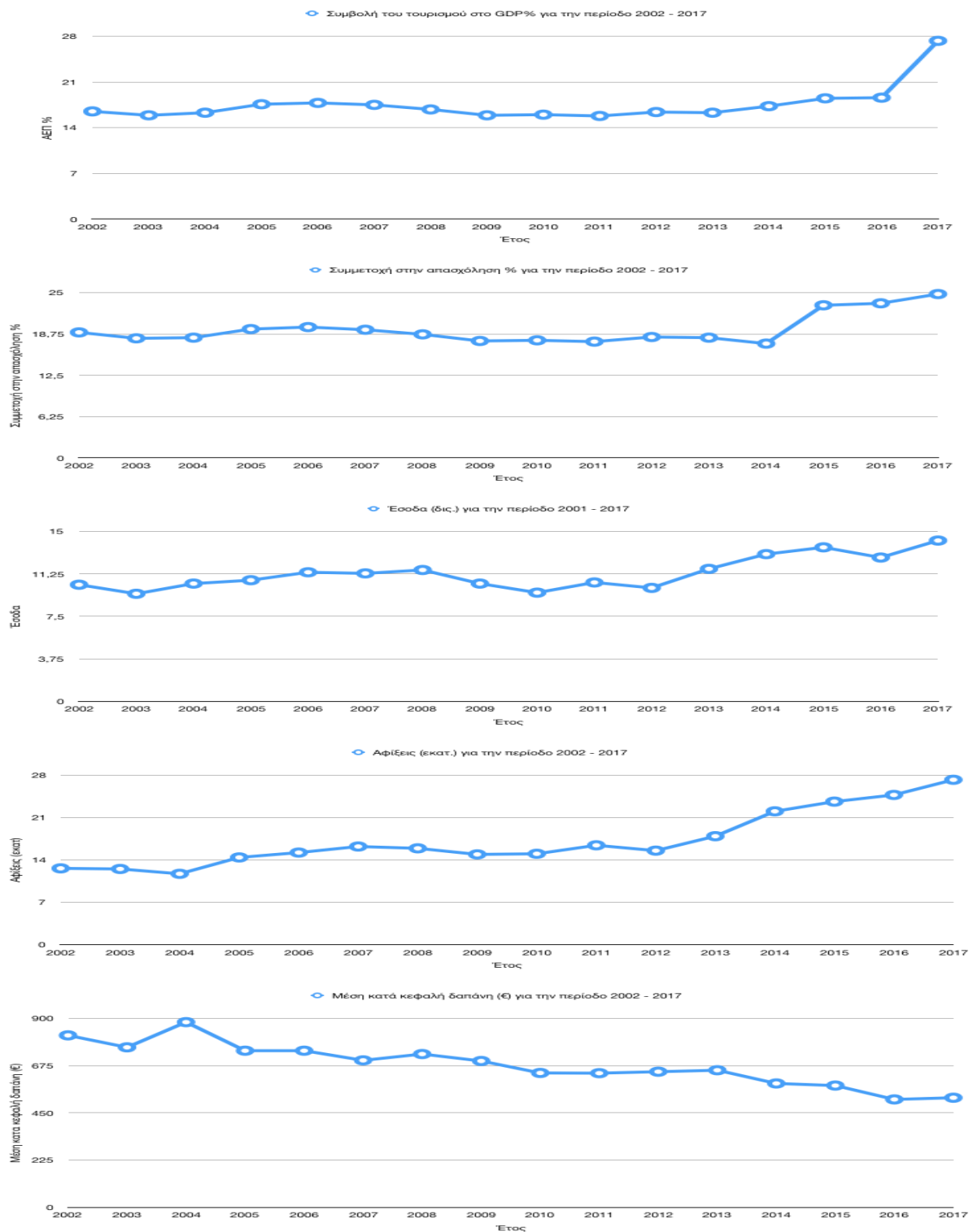
UNWTO.(2009) Tourism Highlights, 2009 edition. UNWTO.<http://unwto.org/facts/menu.html>.

Vellas, F., (2011). The indirect impact of tourism: an economic analysis. Third Meeting of T20 Tourism Ministers, Toulouse University, p. 1-30, Paris, Διαθέσιμο στο: http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/111020-rapport_vellas_en.pdf [πρόσβαση 2 Απριλίου 2019].

WTTC (2015). Economic Data Search Tool. Greece - Travel & Tourism Total Contribution to GDP, Travel & Tourism Total Contribution to Employment, Visitor Exports, Capital Investment, Διαθέσιμο στο: <https://tool.wttc.org/> [πρόσβαση 6 Φεβρουαρίου 2019].

Παράρτημα

Διάγραμμα 4.1 Διαγραμματική απεικόνιση των μεταβλητών για την περίοδο 2002-2017.

Πίνακας 4.1 Μεταβλητές τουριστικής δραστηριότητας και οικονομικής συνεισφοράς στην Ελλάδα για την περίοδο 2002-2017

Έτος	ΑΕΠΤ%	Απασχόληση (χιλιάδες)	Συμμετοχή στην απασχόληση %	Έσοδα (δισ.)	Αφίξεις (εκατ.)	Μέση κατά κεφαλή δαπάνη (€)
2002	16,50	796200	19,00	10,30	12,60	819
2003	15,90	776300	18,10	9,50	12,50	762
2004	16,30	785300	18,20	10,40	11,70	882
2005	17,60	855100	19,50	10,70	14,40	746
2006	17,80	885600	19,80	11,40	15,20	746
2007	17,50	878200	19,40	11,30	16,20	700
2008	16,80	854400	18,70	11,60	15,90	730
2009	15,90	798600	17,70	10,40	14,90	697
2010	16,00	786000	17,80	9,60	15,00	640
2011	15,80	720600	17,60	10,50	16,40	639
2012	16,40	688800	18,30	10,02	15,52	646
2013	16,30	657100	18,20	11,70	17,90	653
2014	17,30	699000	17,30	13,00	22,00	590
2015	18,50	821900	23,10	13,60	23,60	580
2016	18,60	860315	23,40	12,70	24,70	514
2017	27,30	934500	24,80	14,20	27,20	522

Πίνακας 4.2 Πίνακας περιγραφικών στατιστικών μεταβλητών

Παράμετροι	Median	IQR	Minimum	Maximum
ΑΕΠ Τ%	18,5	2,5	15,3	27,3
Απασχόληση	797400	124486	657100	934500
Συμμετοχή στην απασχόληση %	18,5	2	17	25
Έσοδα (δισ.)	11,0	2,1	9,5	14,2
Αφίξεις (εκατ./έτος)	15,7	6,5	11,7	27,2
Μέση κατά κεφαλή δαπάνη	675,0	144	514	882

Πίνακας 4.3 Έλεγχος κανονικότητας μεταβλητών

Παράμετροι- Kolmogorov-Smirnov test.	Pvalue*
ΑΕΠ Τ%	0,20
Απασχόληση	0,74
Συμμετοχή στην απασχόληση %	0,002
Έσοδα (δισ.)	0,19
Αφίξεις (εκατ./έτος)	0,26
Μέση κατά κεφαλή δαπάνη	0,93

Πίνακας 4.4 Συσχέτιση μεταβλητών τουριστικής δραστηριότητας και οικονομικής συνεισφοράς στην Ελλάδα για την περίοδο 2002-2017

Παράμετροι	ΑΕΠΤ %	Απασχόληση (χιλιάδες)	Συμμετοχή Απασχόληση %	Έσοδα (δισ.)	Αφίξεις (εκατ./έτος)	Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη
Έτος	0,58 (0,47)	0,35 (0,91)	0,52 (0,04)	0,34 (0,82)	0,76 (0,03)	-0,89 (<0,001)
ΑΕΠΤ%	1	0,64 (0,03)	0,81 (<0,001)	0,72 (0,04)	0,02 (0,38)	-0,75 (0,02)
Απασ/ληση (χιλιάδες)	-	1	0,66 (0,005)	0,34 (0,18)	0,25 (0,34)	-0,04 (0,88)
Συμμετοχή Απασ/ση%	-	-	1	-0,63 (0,04)	0,72 (0,52)	-0,12 (0,23)
Έσοδα (δισ.)	-	-	-	1	0,79 (0,03)	-0,84 (0,01)
Αφίξεις (εκατ./έτος)	-	-	-	-	1	-0,91 (<0,001)

*ΑΕΠΤ%= Ποσοστό συμβολής τουρισμού στο ΑΕΠ

*Pearson r(Pvalue)/(επίπεδο σημαντικότητας α=0,05)

Πίνακας 4.5 Πίνακας μοντέλου πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης

ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΗ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ =ΑΕΠΤ%			
Παράγοντες	adjusted β*	95%CI	Pvalue
Constant	2,5	2,1-2,9	0,03
Απασχόληση	-0.004	-0,0049- 0,067	0,82
Συμμετοχή στην απασχόληση	0.03	-0,01- 0,09	0,91
Έσοδα (δισ.)	1.2	-0,008-4,8	0,99
Αφίξεις (εκατ./έτος)	2,7	2,2-3,2	0,04
Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη	1,4	1,1-1,7	0,03

*Προσαρμοσμένος (adjusted) δείκτης ως προς το έτος

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1.1	Ανάπτυξη διεθνών τουριστικών αφίξεων(%)
Διάγραμμα 1.2	Μέγεθος διεθνών τουριστικών αφίξεων(μεταβολή/διετία)(%)
Διάγραμμα 1.3	Τάσεις και προβλέψεις για τον παγκόσμιο τουρισμό
Διάγραμμα 1.4	Εξέλιξη του Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης και στους επιμέρους κλάδους, Έτος Βάσης: 2015=100,0
Διάγραμμα 3.1	Αφίξεις ανά τρίμηνο, 2005-2017
Διάγραμμα 3.2	Διανυκτερεύσεις ανά τρίμηνο, 2005-2017
Διάγραμμα 3.3	Έσοδα ανά τρίμηνο, 2005-2017
Διάγραμμα 3.4	Δαπάνη/Ταξίδι και μεταβολή της ανά τρίμηνο, 2005-2017
Διάγραμμα 3.5	Δαπάνη/Διανυκτέρευση και μεταβολή της ανά τρίμηνο, 2005-2017
Διάγραμμα 3.6	Μέση διάρκεια παραμονής και μεταβολή της ανά τρίμηνο, 2005-2017
Διάγραμμα 3.7	Απασχόληση 2016-2017(χιλ.)
Διάγραμμα 4.1	Διαγραμματική απεικόνιση των μεταβλητών για την περίοδο 2002-2017

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1.1	Οικονομικές επιπτώσεις του τουρισμού (έμμεσες),σε χώρες με ανεπτυγμένο τουρισμό
Πίνακας 1.2	Πλήρης προβολή διεθνών αφίξεων για την περίοδο 2017-2018 (ποσοστό αύξησης)
Πίνακας 1.3	Εξέλιξη του Δείκτη Κύκλου Εργασιών στον τομέα Υπηρεσιών Παροχής Καταλύματος και Εστίασης, καθώς και στους αντίστοιχους επιμέρους κλάδους. Αναθεωρημένα στοιχεία με νέο έτος βάσης: 2015=100,00
Πίνακας 3.1	Εισερχόμενος τουρισμός 2017(ποσοστά /μήνα για το 2017)
Πίνακας 3.2	Σύνολο αφίξεων ανά τρίμηνο 2005-2017
Πίνακας 3.3	Σύνολο διανυκτερεύσεων 2005-2017
Πίνακας 3.4	Σύνολο εισπράξεων 2005-2017
Πίνακας 3.5	Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη σε ευρώ για το 2017 και το 2005
Πίνακας 3.6	Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη/διανυκτέρευση σε ευρώ για το 2017 και το 2005
Πίνακας 3.7	Μέση διάρκεια παραμονής σε ημέρες το 2017 και το 2005
Πίνακας 3.8	Κατανομή επισκέψεων, διανυκτερεύσεων και εισπράξεων εισερχόμενων ταξιδιωτών ανά Περιφέρεια το 2017
Πίνακας 3.9	Επισκέψεις ανά περιφέρεια ,2017
Πίνακας 3.10	Επισκέψεις-διανυκτερεύσεις και εισπράξεις ανά χώρα προέλευσης το 2017
Πίνακας 3.11	Δαπάνη ανά επίσκεψη- ανά διανυκτέρευση και ΜΔΠ/ημέρες ανά χώρα προέλευσης το 2017
Πίνακας 3.12	Σύγκριση δαπανών με το ΑΕΠ (%)
Πίνακας 3.13	Κατανομή του ΑΕΠ (%) των περιφερειών

Πίνακας 3.14	Απασχόληση για τα έτη 2016-2017/τετράμηνο(χιλ.)
Πίνακας 4.1	Μεταβλητές τουριστικής δραστηριότητας και οικονομικής συνεισφοράς στην Ελλάδα για την περίοδο 2002-2017
Πίνακας 4.2	Πίνακας περιγραφικών στατιστικών μεταβλητών
Πίνακας 4.3	Έλεγχος κανονικότητας μεταβλητών
Πίνακας 4.4	Συσχέτιση μεταβλητών τουριστικής δραστηριότητας και οικονομικής συνεισφοράς στην Ελλάδα για την περίοδο 2002-2017
Πίνακας 4.5	Πίνακας μοντέλου πολλαπλής γραμμικής παλινδρόμησης

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
WTT	Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού- World Travel and Tourism Council
UNWTO	UN World Tourism Organization
ΔΛΤ	Δορυφόροι Λογαριασμοί Τουρισμού
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
Eurostat	Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία
NACE	Στατιστική Ταξινόμηση Οικονομικών Δραστηριοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΟΕ	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας
ΜΚΔ	Μέση κατά κεφαλή δαπάνη
ΜΔΔ	Μέση δαπάνη ανά διανυκτέρευση
ΜΔΠ	Μέση διάρκεια παραμονής(ημέρες)
SETE Intelligence(INSETE)	Ινστιτούτο Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων